

Tytti Kähkönen ja Veronica Lindgren

Seksuaalikasvatuksen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisemiseksi

Opas varhaiskasvatuksen henkilökunnalle

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi AMK

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

28.3.2021

Tekijä	Tytti Kähkönen ja Veronica Lindgren
Otsikko	Seksuaalikasvatuksen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisemiseksi
Sivumäärä	34 sivua + 1 liite
Aika	28.3.2021
Tutkinto	Sosionomi AMK
Tutkinto-ohjelma	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Ohjaajat	Lehtori Miia Ojanen Lehtori Jukka Törnroos
<p>Tämän opinnäytetyön tarkoitus on tuoda esille lapsen seksuaalikasvatuksen tarpeellisuutta ja merkitystä seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisemiseksi. Tavoitteena on selvittää, miksi seksuaalikasvatusta tarvitaan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyn näkökulmasta ja mitä seksuaalikasvatus pitää sisällään, kun kohderyhmänä on varhaiskasvatusikäiset lapset.</p> <p>Opinnäytetyö on toiminnallinen, ja se on toteutettu yhteistyössä Varhaiskasvatusyksikkö Nestorin kanssa. Tarkoituksena on tuottaa yksikön henkilökunnan käyttöön kirjallinen opas, joka tarjoaa heille lisää työkaluja seksuaalikasvatuksen vahvistamiseen omassa yksikössään. Opas on koottu seksuaalikasvatuksen eri teemojen ympärille avaten lasten seksuaalisuuteen liittyviä termejä ja antaen vinkkejä henkilökunnalle seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen.</p> <p>Opinnäytetyön tietoperusta on kirjoitettu aiemman tutkimustiedon pohjalta ja se tuo esille tutkimusnäyttöön perustuvia yhteiskunnallisia tavoitteita ja toimenpiteitä, joilla voidaan ennaltaehkäistä seksuaaliväkivaltaa ja siitä aiheutuvaa haittaa varhaiskasvatusikäisillä lapsilla. Väestöliitto toteutti vuosina 2013 ja 2014 kaksi seksuaalikasvatuksen nykytilaa kartoittavaa kyselytutkimusta, joissa kysyttiin 0–6-vuotiaiden lasten seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita sekä kodin arjessa että päivähoidossa. Kyselytutkimuksen tavoite oli saada tietoa siitä, miten lapsen seksuaalisuus ilmenee kotona ja päivähoidossa, sekä kerätä tietoa vanhempien ja ammattilaisten kokemuksista ja haasteista koskien lasten seksuaalikasvatusta.</p> <p>Väestöliiton kyselytutkimuksen vastausten perusteella seksuaalikasvatuksen toteutus ja laatu vaihtelee varhaiskasvatusyksiköittäin riippuen kasvattajien omista arvoista, asenteista ja tiedoista. Joissain yksiköissä seksuaalikasvatusta pidettiin luonnollisena osana työtä, joissain sitä ei toteutettu lainkaan. Tämä johtaa siihen, ettei pienen lasten seksuaalikasvatuksen taso ole tasa-arvoista ja yhtenevää. Myös kodeissa kaivattiin lisää tietoa ja kasvatusmalleja, sillä vanhemmat eivät tiedä miten lasten seksuaalisuuden ilmentämiseen pitäisi suhtautua ja miten toimia.</p>	
Avainsanat	seksuaalikasvatus, seksuaaliväkivalta, varhaiskasvatus, ennaltaehkäisy

Author	Tytti Kähkönen, Veronica Lindgren
Title	Preventing sexual violence by enforcing sexual education in early childhood education
Number of Pages	34 pages + 1 appendice
Date	28 March 2021
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Instructors	Miia Ojanen, Lecturer Jukka Törnroos, Lecturer
<p>The purpose of this thesis is to highlight the importance of sexual education of a child to prevent sexual violence. The purpose was to clarify why sexual education is needed from the perspective of preventing sexual violence and how should sexual education be defined, when the target group is children in early childhood education.</p> <p>The thesis is functional and has been implemented in collaboration with the early childhood education unit Nestori, located in Helsinki. Our purpose was to provide a written guide that provides the ECE educators more tools for strengthening sexual education in their own unit. The guide is grouped around different themes of sexual education, clarifying terms related to child sexuality, and giving advice and suggestions to educators on how to implement sexual education.</p> <p>The knowledge base of this thesis was written based on previous research data, and it highlights societal goals and measures based on research evidence that can prevent sexual violence in early childhood. During 2013 and 2014, Väestöliitto, the Family Federation of Finland, conducted two surveys examining the current state of sexual education. The surveys' questions were related to sexuality and sexual education of children aged 0–6, both in everyday life at home and in day care. The purpose of the surveys was to obtain information on how child sexuality manifests itself at home and in day care, and to gather information on the experiences and challenges of parents and professionals regarding the sexual education of children.</p> <p>Based on the responses of the Väestöliitto survey, the implementation and quality of sexual education vary from one early childhood education unit to another, depending on the educators' own values, attitudes and knowledge. In some units, sexual education was considered a natural part of the work, and in others it was not implemented at all. This results in inequal and inconsistent level of sexual education for small children. There was also a need for more information in homes, as parents often do not know how to act when a child expresses sexuality.</p> <p>Planned sexual education together with parents is necessary because every child has the right to receive relevant and safe information about sexuality.</p>	
Keywords	sexual education, early childhood education, sexual violence, prevention

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Seksuaalikasvatukseen liittyvää ohjeistusta ja lainsäädäntöä Suomessa	2
3	Varhaiskasvatuskäisen lapsen seksuaalinen kehitys	4
3.1	Seksuaalisuus	5
3.2	0–3-vuotiaan seksuaalinen kehitys	5
3.3	3–6-vuotiaan seksuaalinen kehitys	6
3.4	Seksuaalisuuden ilmentäminen lapsilla	7
3.5	Unnutus	8
4	Seksuaalikasvatus	9
4.1	Seksuaalikasvatus osana kokonaisvaltaista kasvatusta	9
4.2	Monikulttuurisuuden huomioiminen seksuaalikasvatuksessa	11
4.3	Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja sukupuolen moninaisuus	12
4.4	Väestöliiton tutkimukset seksuaalikasvatuksen nykytilasta ja asenteista	13
4.5	Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelma	15
4.6	Kannanottoja seksuaalikasvatuksen puolesta	16
5	Lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta	17
5.1	Seksuaaliväkivallan seuraukset	19
6	Keinot lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn	20
6.1	Turvataidot	21
6.2	Tunnetaidot	23
7	Opinnäytetyön toteutus	24
7.1	Opinnäytetyön tavoitteet	24
7.2	Oppaan suunnitelman toteutus	25
7.3	Opinnäytetyön arviointi	26
8	Pohdinta	28
	Lähteet	30
	Liitteet	
	Liite 1. Kuinka suojella lasta seksuaaliväkivallalta? Opas seksuaalikasvatukseen varhaiskasvatuksessa	

1 Johdanto

Seksuaalikasvatus on tärkeä osa lasten kokemaa seksuaaliväkivaltaa ennaltaehkäisevää työtä (Children's Rights 2017: 11), mutta varhaiskasvatuksessa on kuitenkin varsin vähän työkaluja aiheeseen liittyen, mikä käy ilmi Väestöliiton vuosina 2013 ja 2014 tehdystä kaksiosaisesta tutkimuksesta (Väestöliitto 2020). Seksuaalikasvatusta käsitellään useimmiten peruskoulussa tehtävänä seksuaalikasvatuksena ja -valistuksena, jolloin kohderyhmänä ovat kouluikäiset lapset ja nuoret. WHO (2010: 35) on määritellyt suositukset seksuaalikasvatuksen toteuttamiselle jo syntymästä lähtien, ja myös Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren (2010: 9) sekä Ingman-Fribergin ja Cacciatoren (2016) mukaan lapsi tarvitsee seksuaaliselle kehitykselleen ja kasvulleen tukea jo varhaislapsuudessa. Varhaiskasvatuksella on siis tärkeä rooli päivähoidossa olevan lapsen seksuaalikasvatuksessa.

Varhaiskasvatuksessa tapahtuvaan seksuaalikasvatukseen tulisi saada yhteneväisempiä linjauksia ja enemmän koulutusta. Tämä nousi esiin Väestöliiton *Pusuhippaa, lääkärireikkejä ja haikaravauvoja* -tutkimuksesta vuonna 2013 (Väestöliitto 2020), jossa varhaiskasvatuksen työntekijät kertoivat kokemuksiaan seksuaalikasvatuksesta ja seksuaalisuuden ilmenemisestä päiväkodin arjessa. Kysyttäessä miten lapsen seksuaalisuus ilmenee päiväkodin arjessa, varhaiskasvattajat kertoivat sen näkyvän päivittäin monin tavoin. He vastasivat myös, ettei olemassa ole yhteisiä sovittuja malleja tämän tulkitsemiseen, tukemiseen ja suojaamiseen. (Väestöliitto 2020.) Kasvattaja toimii tilanteissa omien arvojensa pohjalta tiedostaen tai tiedostamatta (Kallio 2005: 12), mistä johtuen seksuaalikasvatuksen laatu vaihtelee eri varhaiskasvatusyksiköiden välillä työntekijöiden omista asenteista ja tietotaidoista riippuen, kun yhteneväiset linjaukset ja koulutus puuttuvat.

Seksuaalikasvatuksen sisältämien tunne- ja turvataitojen sekä tiedon avulla lapsi pystyy kertomaan turvalliselle aikuiselle myös ikävistä tunteista ja kokemuksista, mikä on merkittävä suojaava tekijä seksuaaliväkivallalta. (Andell & Lajunen & Ylenius-Lehtonen 2019: 16.) Tämän vuoksi varhaiskasvatuksen henkilökunnan keskuudessa seksuaalikasvatuksen merkitystä on syytä painottaa ja tietoisuutta lisätä, jotta työntekijät voivat tiedostaa omat asenteensa ja sen, kuinka seksuaalikasvattavat lapsia.

Varhaiskasvatukseen kuuluva seksuaalikasvatus on yhteiskunnallisesti tarpeellista ja ajanmukaista. Sosiaali- ja terveysministeriö on ottanut tämän huomioon Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelmassaan vuosille 2020–2025. Toimenpidesuunnitelman tavoitteena on ehkäistä lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ennaltaehkäisyyn, haittojen minimoimiseen ja varsinaisen hoidon näkökulmasta. Toimenpidesuunnitelmaa on ollut laatimassa laaja joukko erilaisia asiantuntijoita eri organisaatioista, ministeriöstä ja järjestöistä. Toimenpiteiden seurannasta ja ohjauksesta vastaa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen ohjausryhmä. (Väkivallaton lapsuus 2019: 16–17.)

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on tuoda esille tutkimusta eri asiantuntijoiden näkökulmista ja korostaa lapsen seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuden merkitystä. Lisäksi pyrimme esittämään tutkimusnäyttöön perustuvia yhteiskunnallisia tavoitteita ja toimenpiteitä, joilla voidaan ennaltaehkäistä seksuaaliväkivaltaa ja seksuaaliväkivallasta aiheutuvaa haittaa varhaiskasvatusikäisillä lapsilla. Pyrimme kirjoittamaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista niiden oikeilla nimillä ja näin poistamaan pienten lasten seksuaalisuuteen liittyviä tabuja.

Opinnäytetyö toteutetaan yhdessä Varhaiskasvatusyksikkö Nestorin kanssa. Koostamme Nestorin henkilökunnalle kirjallisen oppaan, jonka tarkoituksena on jakaa tietoa seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisystä seksuaalikasvatuksen keinoin. Pyrimme herättämään varhaiskasvatuksen henkilökuntaa tiedostamaan omia asenteitaan seksuaalikasvatukseen liittyen ja tarjoamaan heille lisää työkaluja vahvistamaan seksuaalikasvatusta varhaiskasvatusyksikössään.

2 Seksuaalikasvatukseen liittyvää ohjeistusta ja lainsäädäntöä Suomessa

Maailman terveysjärjestö WHO on antanut suositukset kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta vuonna 2010. Suositusten mukaan lasten tulee saada hyvää ja kattavaa seksuaalikasvatusta syntymästä 15-vuotiaaseen saakka. WHO:n suositukset antavat suuntaviivat poliittisille päättäjille, viranomaisille opetus- ja terveydenhuollossa sekä asiantuntijoille. (Seksuaalikasvatuksen standardit 2010.) Suositukset määrittävät hyvän seksuaalikasvatuksen kahdeksan osa-alueetta, ja niiden mukaan lasta on kasvatettava kaikissa näissä osa-alueissa. Vasta silloin voidaan puhua kokonaisvaltaisesta ja laadukkaasta seksuaalikasvatuksesta. Nämä seksuaalikasvatuksen kahdeksan osa-alueetta

ovat keho ja kehitys, läheisyys ja nauttiminen sekä itsetunto, tunteet, moninaisuus ja ihmissuhteet, hyvinvointi ja terveys, lisääntyminen, normit ja tavat, sekä oikeudet. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 11–14.) Lisäksi jokaista näistä kahdeksasta alueesta on täsmennetty luettelemalla tietoon, taitoihin ja asenteisiin liittyviä asioita. Tiedoilla tarkoitetaan sitä, että seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita tulee esittää faktapohjaisesti, kattavasti ja ikätasoisesti. Tietoihin kuuluu esimerkiksi lisääntymiseen ja ihmiskehon kehitykseen liittyviä asioita. Lisäksi seksuaalikasvatukseen kuuluu erilaisia taitoja, kuten omien tunteiden ilmaisua ja avun pyytämistä ongelmatilanteessa. On myös tärkeää omaksua taidot esimerkiksi ehkäisyn käyttämiseen. Asenteet taas ohjaavat käyttäytymisemme perusperiaatteita, ja pienen lapsen on tärkeää tuntea olevansa arvokas ja turvassa. Aikuisten asenteet tarttuvat usein lapsiin, joten on äärimmäisen tärkeää ohjata lasta esimerkin kautta kunnioittamaan erilaisuutta ja ottamaan vastuuta itsestään. (Seksuaalikasvatuksen standardit 2010.)

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksessa vuonna 1989 on tunnustettu lapsen oikeus tietoon. Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä ja haakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaista tietoa ja ajatuksia (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011: 139–145), ja lapsella on oikeus saada asianomaista tietoa (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011: 168–176). Sopimuksen artiklassa 19 todetaan, että sopimuksen hyväksyneellä valtiolla on velvollisuus ryhtyä koulutuksellisiin toimiin, jotta lasta voidaan suojella muun muassa seksuaaliselta hyväksikäytöltä (Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011: 193–210).

Seksuaalioikeudet kuuluvat myös lapsille niiltä osin, kun ei viitata selkeästi aikuisiin ihmisiin (Seksuaalikasvatuksen standardit 2010). Seksuaalioikeuksiin kuuluu oikeus seksuaalikasvatukseen sekä kehon koskemattomuuden kunnioitukseen. Seksuaalioikeuksien julistus käsittelee jokaista yksilöä ikää erittelemättä (Declaration of Sexual Rights 2014), ja sen yhdeksäs momentti käsittelee myös oikeutta tietoon. Sen mukaan jokaisella yksilöllä tulisi olla mahdollisuus tieteellisesti pätevään ja ymmärrettävään tietoon koskien seksuaalisuutta, seksuaaliterveyttä ja seksuaalisia oikeuksia. Tiedon ei tulisi olla sensuroitua, rajoitettua tai vääristeltyä. (Declaration of Sexual Rights 2014.) Kymmennessä momentissa käsitellään yksilön oikeutta saada opetusta ja kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta. Sen mukaan seksuaalikasvatuksen tulisi olla ikätasoisista, tieteellisesti ja kulttuurillisesti pätevää, perustua ihmisoikeuksiin ja sukupuolten tasa-arvoon, sekä myönteisesti seksuaalisuutta ja nautintoa käsittelevää. (Declaration of Sexual Rights 2014.)

Lastensuojelulaki määrittää lapsen oikeuden erityiseen suojeluun, turvalliseen kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen (Lastensuojelulaki 417/2007). Suomi on myös liittynyt Euroopan neuvoston yleissopimukseen, jota kutsutaan Lanzaroten sopimukseksi, lasten suojelemiseksi seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä (Tasavallan presidentin asetus 88/2011).

Varhaiskasvatustilain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia. (Varhaiskasvatustilain 540/2018.) Opetushallitus on laatinut vuonna 2018 varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jotka on otettu käyttöön vuonna 2019. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta on jokaisen kunnan tehtävä paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on vahvistaa lasten hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyviä taitoja sekä kehittää kehontuntemusta ja kehonhallintaa. Perusteisiin on sisällytetty tunnetaitojen vahvistaminen sekä oman ja toisen kehon kunnioittaminen ja suojaaminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018: 25–26.)

Lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyksi on tehty viime vuosina useita suosituksia ja ohjelmia. Nämä ovat yhdenmukaisia kansainvälisten sopimusten, kuten Lanzaroten sopimuksen ja Istanbulin sopimuksen kanssa. Useammassa seksuaaliväkivaltaa ehkäisevissä ohjelmissa ja toimenpidesuunnitelmissa on tullut esille turvataitokasvatuksen ja ammattilaisten kouluttamisen tärkeys. (Väkivallaton lapsuus 2019: 288.)

3 Varhaiskasvatustilaisen lapsen seksuaalinen kehitys

Kehityopsykologia on osoittanut, että ihminen on jo syntyessään seksuaalinen olento (Seksuaalikasvatuksen standardit 2010). Sinkkosen (2007) mukaan lapsen seksuaalinen identiteetti muotoutuu rauhassa sen myötä, kun lapsi poimii ympäristöstään elementtejä ja integroi niitä itseensä, ja monet kypsän seksuaalisuuden elementit ovat lapsessa valmiina ja kehittyvinä. Lapsen seksuaalisuus ja seksuaalinen kehitys on erilaista kuin aikuisen tai nuoren seksuaalisuus. Se on oman kehoitsetunnon ja kehonkuvan kehittymistä, rakkauden vastaanottamista ja sen osoittamista sekä rajojen ja omien kehoon liittyvien oikeuksien oppimista ja ymmärtämistä. (Ilmonen & Korhonen 2016: 114.)

Lapsen sukupuoli-identiteetti alkaa kehittyä noin 2–4 vuoden iässä. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan sisäistä kokemusta omasta sukupuolestaan ja sen kokemisen tavat voivat olla moninaiset. Lapsi voi kokea olevansa tyttö, poika, sukupuoleton tai jotain muuta. Lapsen kokemus omasta sukupuolestaan ei välttämättä näy ulospäin millään tavalla, mistä kasvattajan on hyvä olla tietoinen. Taustalla voi olla epävarmuutta ja hämmennystä, jolloin lapsi pyrkii salaamaan kokemustaan. Toisaalta lapsi voi pyrkiä ilmentämään sukupuoltaan systemaattisesti. Lapsi on aina kohdattava yksilönä, ei ensisijaisesti sukupuolensa edustajana. (Kalliokoski & Karvinen 2019.) Sukupuolen moninaisuutta käsittelemme lisää luvussa 4.3.

3.1 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus, joka osittain on ja pysyy, mutta myös kehittyy läpi elämän. Se koostuu kolmesta kerroksesta: järjestä, tunteesta ja biologiasta. Näistä kerroksista muodostuu kokonaisuus, joka pelkän biologisen ilmiön tai toiminnan sijaan voidaan nähdä erityisesti sisäisenä prosessina, johon kuuluvat tunteet, toiveet ja kehittyvät valmiudet. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010: 10.) Seksuaalista kehitystä tapahtuu heti syntymästä, kun vauva alkaa luoda perustaa ruumiinkuvalleen, seksuaaliselle identiteetilleen ja itsetuntonsa kehittymiselle. Fyysisten ja psyykkisten tuntemusten ja kokemusten perusteella lapsi vastaanottaa muiden hyväksyntää ja aistii maailmaa. Ihokosketukset ja hellä huolenpito ovat tärkeitä rakennuselementtejä. (Vilkkä 2011: 126.) Korteniemi-Poikela ja Cacciatore (2010) painottavat, että lapsen ja nuoren seksuaalisen kehityksen kannalta ratkaisevaa on itsetunnon kehittyminen.

3.2 0–3-vuotiaan seksuaalinen kehitys

Vauvalle on tärkeää kokea olevansa rakastettu ja rakkauden arvoinen, ja tämän tunteen vauva saa siitä, että hänen tarpeistaan huolehditaan ja hänen kanssaan seurustellaan. Huolenpito ja hellyys saa vauvan tuntemaan olonsa turvalliseksi, jolloin hän rakastaa itseään ja koko maailmaa. Tämä tunne on pohja itseluottamukselle. Vauvaiässä kehittyvät myös sanattomat vastavuoroiset kommunikaatiotaidot, kuten myötäliikkeet, ilmeet, ääntely ja näiden tulkinta. Fyysinen kontakti kuten kehojen kosketukset ja vauvaleikit, joissa hyppyytellään ja halailaan, vahvistavat itseluottamuksen lisäksi myönteistä kehonkuvaa sekä rohkeutta sosiaalsiin kontakteihin ja lähellä oloon. Ne viestivät myös läheisyydestä, jota on tarjolla ja joka on turvallista. Vanhempien osoittama rakkaus ja ihailu

on lapsen tunne-elämän kehitykselle tärkeää, ja lopputuloksena tästä varhaisesta kehitysvaiheesta lapsi oppii nauttimaan ja rakastamaan itseään. Tämän pohjalta lapsi oppii myös tuntemaan ylpeyttä ja nautintoa itsestään ja toisen henkilön rakkaudesta. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010: 23–24.)

Omien ja muiden sukuelinten vertailu kiinnostaa pieniä lapsia, ja lapset peilailevat ja näyttelivät itseään ihailun toivossa. Pienet lapset saattavat myös pyrkiä tutkimaan muiden ihmisten kehoja, useimmiten leikin kautta. Tässä ikävaiheessa lapsi opettelee myös arvokkaita sääntöjä siitä, mikä on sopivaa ja mikä ei. Onkin tärkeää opettaa lapselle, että itsensä koskettaminen on täysin sopivaa, mutta ei ole soveliasta kaivaa peppua tai nenää muiden seurassa, eikä toisten kehoon saa koskea ilman näiden lupaa. Lisäksi 0–3-vuoden iässä lapsi alkaa opetella oman alapesun huolehtimisesta, ja näin lapsi oppii ymmärtämään sukuelinten arvokkuuden ja yksityisyyden. Lapsen ymmärrys oman kehon itsehallintaan ja koskemattomuuteen kehittyy. (Laru & Riihonen & Cacciatore 2016: 120–122.)

3.3 3–6-vuotiaan seksuaalinen kehitys

Leikki-iässä lapsen seksuaalisuus on avointa ja estotonta. Lapsi suhtautuu kehoonsa uteliaasti ja ylpeästi, saattaen esitellä iloisesti esimerkiksi sukuelimiään muille. Lapsen kiinnostus omaa sekä toisten kehoja kohtaan on vilpitöntä ja luonnollista, ja oma keho hyväksytään epäröimättä, ihastellen ja ihmetellen. Leikeissä sukupuoli saattaa korostua, ja tämä on luonnollinen tapa lapselle työstää sukupuoli-identiteettiään ja ymmärrystään lisääntymisestä. Oman sukuelimen koskettelun tuottama mielihyvä tulee tutuksi yleensä myös noin 2–5-vuotiaana. (Kosunen & Cacciatore & Hervonen 2003.)

Tässä ikävaiheessa lapsi alkaa miettiä ihastuksen ja ystävyuden eroja, sekä kaipaa ja tarjoaa paljon ihailua. Lasta on hyvä rohkaista puhumaan tunteistaan, jotta tämä oppii tunteiden nimeämistä, sanoittamista ja siten myös tunteiden hallintaa. Lapselle on kuitenkin muistettava kertoa, että vaikka oma ihastuksen tunne olisikin suurta, toinen ei välttämättä tunne samoin, eikä toista voi määrätä. Lapsen on tärkeä oppia, että toisen mielestä pussaaminen tai halaaminen ei välttämättä tunnu hyvältä, ja ihastuksen kohteelta täytyy kysyä miltä hänestä tuntuu. Näin lapsi oppii arvostamaan sekä omaa että toisten kehoa. (Laru & Riihonen & Cacciatore 2016: 123–124.)

Leikki-ikäinen lapsi etsii tuttua ja turvallista kohdetta, jolle osoittaa rakkautensa. Lisäksi lapsi tarkkailee ympärillä olevien ihmisten suhteita ja ottaa niistä mallia. Vanhempien

ihailu kuuluu tähän ikävaiheeseen, ja suurin osa leikki-ikäisistä lapsista rakastuukin jompaankumpaan vanhempaansa ja alkaa itsekkin toivoa parisuhdetta tämän kanssa. On äärimmäisen tärkeää, että aikuinen tukee lapsen rakastumista ja osoittaa olevansa ylpeä tämän osoittamasta rakkaudesta, jotta lapsi oppii tunteiden ilmaisun olevan positiivinen ja ihana asia. Aikuisen on kuitenkin joissain tilanteissa tärkeä vetää lempeä raja selittämällä, että aikuinen on lasta paljon vanhempi ja seurustelee jo jonkun toisen kanssa, ja että seurustelusuhteessa olisi hyvä olla suunnilleen samanikäisen ihmisen kanssa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010: 26–29.)

3.4 Seksuaalisuuden ilmentäminen lapsilla

Itsensä koskettelu on hyvin tavallista kaikenikäisillä lapsilla. Jo ultraäänitutkimuksissa on havaittu sikiöiden koskettelevan sukuelimiään. Lapselle kehon jokainen osa on yhtä arvokas, ja sukuelinten koskettelu on yhtä luonnollista kuin nenän tai korvien koskettelu. (Laru 2016: 223.) Unnutuksesta eli pienten lasten itsetyydytyksestä kerromme lisää seuraavassa luvussa.

Tutkittaessa lasten seksuaalista käyttäytymistä on vaikeaa selvittää, mikä käyttäytyminen on yleistä ja ikätasoon kuuluvaa, sillä lapsi oppii jo varhaisessa vaiheessa salailemaan toimintaansa. Aikuisilta salassa tehdyt asiat eivät näin ollen päädy tilastoiduiksi, ja saatavilla olevat havainnot perustuvat toimiin, jotka on tehty aikuisten silmien edessä. Lasten välinen normaali seksuaalinen leikki voidaan tunnistaa havainnoimalla lapsen tunnetiloja leikin aikana tai sen jälkeen. Toisilleen vieraat lapset eivät lähde seksuaalisävytteisiin leikkeihin keskenään, vaan leikki tapahtuu jo ennestään ystävyysuhteessa olevien lasten välillä, sillä heidän kanssaan on jo ennalta tuttu ja turvallinen olo. Lapset ovat keskenään saman ikäisiä ja kokoisia ja kehitystasoltaan samantasoisia. Leikki on myönteisesti asennoitunutta, uteliasta ja iloista, mutta lapset pystyvät noudattamaan aikuisen asettamia rajoja ja lopettamaan leikin aikuisen näin vaatiessa, ilman sen suurempaa tunnereaktiota. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016: 87–88.)

Lapsen seksuaalinen käyttäytyminen on epätavallista ja huolta herättävää, kun leikki on pakonomaista tai vihaista. Myös aggressiivisuus, pakonomainen kiinnostus seksuaalisuuteen ja toisten lasten pakottaminen tai satuttaminen ovat poikkeavia piirteitä. Huolta herättävää on lisäksi lapsen yksityiskohtaiset tiedot aikuisten seksistä, aikuisten seksin matkimisen yrittäminen tai äärimmäisen vahva tunnereaktio aikuisen kieltäessä seksuaalisävytteisen leikin. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016: 87–89.)

Sandnabba, Santtila, Wannäs ja Krook (2003) ovat tutkineet 2–7-vuotiaiden lasten seksuaalista käyttäytymistä päivähoidon työntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuksesta ilmenee, miten eri ikäiset ja eri sukupuolen edustajat käyttäytyivät seksuaalisesti. Lisäksi tutkimus antaa suuntaa sille, millainen seksuaalinen käytös on yleistä ja millainen harvinaista. Tutkimuksessa havaittiin, että suurin osa päivähoidon lapsista leikki lääkäroleikkejä, joihin sisältyi sukuelinten esittelemistä toisille lapsille ja toisten sukuelinten katselua. Lisäksi pyrkimys päästä toisten lapsen kanssa vessaan asioille oli hyvin tavallista. Tutkimuksen mukaan pojilla sukuelinten koskettelu oli yleisempää 6–7 vuoden iässä kuin alle kuuden vuoden iässä, kun taas 2–3-vuotiaat tytöt koskettelivat sukuelimiään enemmän kuin 4–7-vuotiaat tytöt. (Cacciatore 2016: 73.)

3.5 Unnutus

Pienten lasten itsetyydytyksestä käytetään usein sanaa unnutus. Unnutus on tyypillisintä leikki-ikäisillä ja kouluikää lähestyvillä lapsilla, mutta myös taaperoikäiset lapset unnuttavat esimerkiksi tavoitellessaan unta. Unnutus toimii pienille lapsille usein tunteiden säätelyn apuna sekä tukena rauhoittumisessa, ja se on hyvin tavallista, kehitykseen liittyvää toimintaa. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 73–75.) Sukuelinten painelu, hierominen tai koskettelu joko omin käsin tai esimerkiksi lelun avulla on unnutusta. Sen tavoitteena on mielihyvä, rauhoittuminen tai lohtu. Lapsen oppiessa unnuttamisen tuovan mielihyvää, hän toistaa sitä, eikä aikuisten tarvitse puuttua siihen. (Laru 2016: 223–224.) Sukuelinten koskettelun tuoma mielihyvä ja turva ovat pienelle lapselle samantarvoisia muiden kehon osien koskettelun rinnalla. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010: 151–152.)

Lapsen kokema seksuaalisuus ja mielihyvä on tutkivaa ja kehollista sekä keino säädellä kielteisiä tunteita. Lapsen seksuaalisuus ei ole sama asia kuin aikuisen, sillä lapsi vasta opettelee oman kehonsa ja tunteidensa hallintaa. Lapselle on hyvä opettaa unnutuksen alkaessa, että se on täysin sallittua, sitä saa ja voi tehdä ja siitä voi puhua. On kuitenkin hyvä kerrata lapsen kanssa sääntöjä ja asenteita tähän liittyen, esimerkiksi opettamalla lapselle, että pimpin tai pippelin koskettaminen on hänen oma juttunsa ja hän voi tehdä sitä omassa rauhassa, vaikka sänkyyn mennessä. (Laru 2016: 225–226.)

Unnuttaminen voi olla huolestuttavaa, jos se on pakonomaista tai häiritsee lapsen arkea. Näissä tilanteissa aikuisen tehtävä on puuttua tilanteeseen ohjaamalla lapsen huomio

muualle ja rauhoitella tätä muilla keinoin. Perhe voi hakea myös apua tilanteeseen esimerkiksi perheneuvolasta. (Laru 2016: 228–230.)

4 Seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus sanana saattaa herättää joissain aikuisissa kielteisiä tunteita, sillä sana seksuaalisuus viittaa sanaan seksi. Seksi ja seksuaalisuus ovat kuitenkin eri asioita. Seksuaalisuus on osa ihmisyyttä koko elämän ajan ominaisuutena, joka on osittain pysyvä ja osittain muuttuva ja kehittyvä (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010: 10), kun taas seksi on vapaaehtoista, kehossa tai mielessä tapahtuvaa toimintaa, joka tuottaa eroottista ja seksuaalista nautintoa ja mielihyvää (Bildjuschkin 2015: 9–12). Seksuaalikasvatuksesta saatetaan joskus käyttää termiä kehotunnekasvatus (Lasten kehotunnekasvatus 2020), mutta me puhumme opinnäytetyössämme seksuaalikasvatuksesta. Kuten Korteniemi-Poikela ja Cacciatore (2010: 10) toteavat, ihminen on seksuaalinen olento jo syntyessään. Näin ollen seksuaalisuus on sanana sopiva käyttää myös puhuttaessa lapsen seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta.

Kieli sen abstraktissa mielessä on sosiaalisesti jaettu työkalu, jonka avulla luomme ja vaihdamme merkityksiä (Morrison-Gurza 2011: 3–4). Kieli, jota käytämme kuvaamaan niin sanottuja tosiasioita vaikuttaa prosessiin, jossa lopullisesti päätämme mikä on totta ja mikä ei (Morrison-Gurza 2011: 3–4). Puhuessamme lasten seksuaalikasvatuksesta muilla termeillä ylläpidämme ennako-oletuksia ja tabuja siitä, että seksuaalisuus on vain aikuisten asia, joka ei kuulu lapsille. Käyttämällä seksuaalisuutta sanana myös lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa voimme normalisoida seksuaalisuuden olevan osa myös lasten elämää ja purkaa lapsen seksuaalisuuteen liittyvää ennakkoluuloista asennetta. Sen sijaan sanan korvaaminen saattaa ylläpitää mielikuvaa siitä, että seksuaalisuus on jotain häpeällistä, kiellettyä tai sopimatonta. Jotta lapsi pystyy kertomaan turvalliselle aikuiselle ikävistä ja pelottavista kokemuksista ja tunteista, on tärkeää, ettei näiden asioiden ympärille ole luotu häpeän ilmapiiriä.

4.1 Seksuaalikasvatus osana kokonaisvaltaista kasvatusta

Seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa on tärkeä ymmärtää, että pienten lasten seksuaalisuudella ja seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan eri asioita kuin puhuttaessa nuorista tai

aikuisista, eikä aikuisten seksuaalielämä kuulu lapsille. Seksuaalikasvatus on seksuaalisuuden kognitiivisten, fyysisten, emotionaalisten, sosiaalisten ja vuorovaikutteisten näkökohtien opettamista ja oppimista (Seksuaalikasvatuksen standardit 2010: 19). Kyse on oman kehon tuntemisesta oppimalla nimeämään kehonosia ja ymmärtämään sen toimintoja sekä tunne- ja turvataitojen oppimista. (Lasten kehotunnekasvatus 2020.) Myös kuivaksi oppiminen eli siisteyskasvatus on osa lapsen seksuaalista kehitystä (Vilkka 2011: 133), eli näin ollen myös seksuaalikasvatusta.

Seksuaalikasvatus jaetaan sekä epäviralliseen että viralliseen kasvatukseen. Huolimatta siitä, antaako seksuaalikasvatusta epävirallinen vaiko virallinen taho, sen tavoite on sama ja niiden tarkoituksena on täydentää toisiaan. Seksuaalikasvatus on osa yleistä ja kokonaisvaltaista kasvatustyötä sekä elämännhallintataitojen lisäämistä. Sen tarkoituksena on lapsen riittävän tietouden ja osaamisen lisääminen, itsemääräämisoikeuden korostaminen sekä ohjaaminen turvalliseen ja nautinnolliseen seksuaalikäyttäytymiseen. (Oinonen & Susineva 2019: 8–10.)

Epävirallista seksuaalikasvatusta toteuttaa lapsen lähipiiri, kuten perhe ja ystävät. Epävirallisen seksuaalikasvatuksen aloittamista suositellaan jo varhain, sillä lapsen tarpeet, tiedot ja taidot karttuvat kasvun ja kehityksen aikana. Käytännössä seksuaalikasvatus tarkoittaa muun muassa lapsen kysymyksiin vastaamista lapsen ikätason ja maailmankuvan mukaisesti, tunteiden vastaanottamista ja kunnioittamista (Vilkka 2011: 133) sekä turvaa tuovien taitojen harjoittelua. Esimerkiksi kysymyksiin lisääntymisestä on tärkeää vastata totuudenmukaisesti ikä- ja kehitystasoa kunnioittaen, ja näihin ja muihin seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin tulisi suhtautua samalla tavalla kuin muihinkin lapsen esittämiin kysymyksiin (Kihlström 2020: 129–139). Lapselle tulee viestiä, että on lupa kysyä. Mitä enemmän lapsi kysyy, sitä enemmän hän saa oikean tiedon kautta turvaa. (Kihlström 2020: 129.) Epävirallista seksuaalikasvatusta toteuttavat vanhemmat kykenevät huomioimaan lapsen yksilölliset tarpeet paremmin ja keskittymään arjessa tapahtuviin asioihin tarkemmin. Vanhemman on esimerkiksi helpompaa keskustella lapsen kanssa internetissä nähdystä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, jos on läsnä lapsen arjessa. (Bildjuschkin 2015: 13–14.)

Virallinen seksuaalikasvatus puolestaan on ammatillisesti suunniteltua, tietoon pohjautuvaa ja ohjattua toimintaa. Se antaa monipuolisempaa ja asiantuntevampaa tutkimukseen perustuvaa puolueetonta tietoa esimerkiksi ehkäisymenetelmistä, seksitaudeista sekä sukupuolen moninaisuudesta. Virallista seksuaalikasvatusta antaa esimerkiksi opettajat ja ammattikasvattajat. (Oinonen & Susineva 2019: 8–10.) Varhaiskasvatuksen

osalta virallisen seksuaalikasvatuksen linjauksia tulisi selkeyttää ja tarkentaa, mikä käy ilmi myös Väestöliiton tutkimuksesta, johon perehdymme luvussa 4.5.

Vanhemmat ja ammattikasvattajat seksuaalikasvattavat lasta, vaikka eivät tekisikään sitä tietoisesti. Seksuaalisuudesta puhumatta jättäminen on myös kasvatusvalinta, tapahtui se tietoisesti tai tiedostamatta. (Seksuaalikasvatuksen standardit 2010: 35.) Lapsen seksuaalikasvatuksessa on oleellista muistaa, ettei ikätasolle sopimatonta tietoa tule tyrkyttää, mutta lapsen kysymyksiin on tärkeää vastata siten, että lapsi on vastaukseen tyytyväinen. Positiivinen kuva kehon osista ja seksuaalisuudesta on tärkeä. (Vilkkä 2011: 136.)

Lapsi ei pysty suojaamaan itseään seksuaaliväkivallalta, mutta jo taaperoikäiselle voi kuitenkin opettaa oman ja toisen kehon rajoja ja toisaalta intimiteettiin kuuluvia käytöstapoja, kuten esimerkiksi missä on sopivaa kosketella omia sukuelimiä. (Vilkkä 2011: 126.) Omaan kehoon tutustuminen omassa rauhassa on tärkeää ja sallittua. Seksuaalisuuteen, rakkauteen ja kosketteluun liittyvät asiat tulisi esittää lapselle myönteisesti, korostaen niiden arvokkuutta. Seksuaalikasvatusta ei tule antaa pelotellen tai moralisoiden (Vilkkä 2011: 131). Kiellot liittyen sukupuoli-identiteettiin tai sukuelimien tutkimiseen voivat synnyttää häpeää ja merkitä lapselle seksuaalisten tunteiden kieltämistä, jolloin hän ei saa tunteilleen riittävää vahvistusta (Vilkkä 2011: 131).

4.2 Monikulttuurisuuden huomioiminen seksuaalikasvatuksessa

Seksuaalikasvatus on lapsen oikeus riippumatta kulttuurista tai uskonnosta. Ihmisillä on erilaisia käsityksiä seksuaalisuudesta, ja näihin käsityksiin vaikuttaa oleellisesti kasvuympäristö, kuten kodin ilmapiiri ja vanhempien asenteet. Myös kulttuuritausta ja uskonnollinen vakaumus ovat osa tätä kasvuympäristöä. On tärkeää suhtautua ennakkoluottomasti ja avoimen uteliaasti mutta kunnioittavasti muista maista, kulttuuritaustoista, etnisistä ryhmistä ja uskonnollisista taustoista tulevien henkilöiden uskomuksia ja käsityksiä kohtaan. (Aapakallio 2020: 73–77.)

Ihmisen seksuaalisuudesta ja suhteesta seksuaalisuuteen tai seksiin ei voi pelkän kulttuurin tai etnisen taustan perusteella tehdä päätelmiä. Vanhempien kanssa olisi hyvä avoimesti keskustella seksuaalikasvatuksen tarkoituksesta ja lapsen oikeudesta ikätasoiseen tietoon. On kuitenkin huomioitava, että seksuaalisuuteen voi liittyä monia tabuja, väärää tietoa ja kuulopuheita. Tärkeää on myös kiinnittää huomiota siihen, että

seksuaalisuuteen liittyvät termit eivät välttämättä ole kaikille tuttuja. (Aapakallio 2020: 73–77.)

4.3 Sukupuolisensitiivinen kasvatusta ja sukupuolen moninaisuus

Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan sallivuutta ilmentää sukupuolta eri tavoin sen sijaan, että vahvistettaisiin stereotyyppisiä sukupuolirooleja. Lapsen omanlaisuus sallitaan, eikä aikuisten sukupuoliodotukset ohjaa sitä, mihin lasta kannustetaan. Lapselle annetaan siis tilaa ilmaista omaa identiteettiään ja persoonaansa itselleen omilla tavalla, ja tämä mahdollistetaan antamalla lapsen tutkia ja kokeilla asioita sekä hassutella, pohtia ja leikkiä. Sukupuolirooleja sekä sukupuoleen liittyviä oletuksia ja käytäytymismalleja pyritään purkamaan ja laajentamaan, mikä tarkoittaa, ettei esimerkiksi pojan maskuliinisuutta kyseenalaisteta hänen ollessa kiinnostunut nukeista tai muista perinteisen tytön rooliin liittyvistä asioista. Tällaista on pidetty vääränä käytöksenä ja lasta on pyritty ohjaamaan toimimaan aikuisten mielestä sopivammalla tavalla, jopa noilaamalla tai kieltämällä lasta. Taustalla on ajatus siitä, että lapsi sopeutuisi paremmin kulttuuriin ja normeihin. (Saloheimo 2016: 149–156.)

Sukupuolisensitiivisyys ei tarkoita samaa kuin sukupuolineutraalius. Sukupuolia ei pyritä häivyttämään, tytöt saavat siis yhä olla tyttöjä ja pojat poikia. Tämän lisäksi myös muut kokemukset saavat olla ja tulla arvostetuiksi, ja jokainen saa ilmaista kokemusta omasta sukupuolestaan vapaasti. (Kalliokoski & Karvinen 2019: 9.) Aikuinen ei voi muokata lapsen synnynnäisiä, pysyviä persoonan ja temperamentin piirteitä. Kapeaan sukupuolirooliin pakottamisen seurauksia ovat toisen sukupuolen halveksuminen ja kielteinen identiteetti, jossa häpeä itsestä ja kokemus siitä, että on vääränlainen, ovat usein erilaisten mielenterveysongelmien, yksinäisyyden ja itsemurhien taustalla. (Saloheimo 2016: 149–156.) Erilaisia tyttöinä ja poikana olemisen tapoja on siis tärkeää tukea ja lapsen kokemusta itsestään tulee aina kunnioittaa (Kalliokoski & Karvinen 2019: 5). Jotkut lapset kokevat ja ilmentävät vahvaa samaistumista eri rooliin kuin oma biologinen sukupuoli, ja tämä on monesti ohimenevää. Kokemus eri sukupuolesta voi kuitenkin säilyä nuoruudessa ja aikuisuudessa, ja silloin puhutaan transsukupuolisuudesta. (Saloheimo 2016: 149–156.)

Ammattikasvattajan on tärkeä havainnoida, miten itse tekee ja toimii ohjatessaan lapsia erilaisissa tilanteissa. Omien arvojen ja antamiensa mallien tiedostaminen on oleellista, mutta joskus vaikeaa, sillä emme aina itsekään havaitse omaksumiamme stereotyyppioita. Saatamme kasvattajina huomaamattamme vahvistaa esimerkiksi värien tai lelujen kohdalla käsitystä siitä kenelle ne ovat sopivia, esimerkiksi jopa painottamalla, kuinka on

erityisen hienoa, kun poika osoittaa kiinnostusta prinsessaleikkeihin. Lapsi havainnoi aikuisen reaktiot erilaisiin tilanteisiin ja oppii näistä, mikä on sopivaa ja mikä ei. Ammattikasvattajan on kyettävä tarkastelemaan kriittisesti omaa puhettaan ja käytöstään sekä opetusmateriaaleja, joita käyttää. Hyvä tarkoitus ei riitä, jos toimintatapa ei palvele jokaista lasta. On myös tärkeä pohtia, mistä omat erilaisissa tilanteissa heräävät tunteet kumpuavat. Miksi itseä hämmentää, että miksi joku asia tuntuu sopimattomalta? Kiusaamisen pelko on usein aikuisten huolena, kun lapsi ilmentää erilaisuutta. Aikuiset kuitenkin näyttävät itse esimerkkiä siitä, mikä on hyväksyttävää, ja olemalla avarakatseisia voimme vähentää kiusaamista tulevaisuudessa. Pettymyksen ja huolen ilmaisu lapselle eivät vahvista lapsen myönteistä minäkuvaaja ja itsetuntoa. (Saloheimo 2016: 151–155.)

Biologisen sukupuolen määrittelemisen syntymässä joko pojaksi tai tytöksi ei aina ole mahdollista, ja tällöin puhutaan intersukupuolisuudesta (Saloheimo 2016: 155). Intersukupuolisuudella tarkoitetaan, etteivät henkilön sukupuolen fyysiset ominaisuudet kuten kromosomit, hormonitoiminta, sukuelimet tai muut kehon sukupuolitettut piirteet ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset (Kalliokoski & Karvinen 2019: 6). Intersukupuolisia lapsia syntyy Suomessa joka vuosi noin 20, ja vaikka se on vähän, on varhaiskasvatuksen ammattilaisilla oltava ymmärrystä ja valmiuksia kohdata intersukupuolinen lapsi. Aiemmin kirurgialla on pyritty tekemään lapselle määritellyn sukupuolen mukaiset sukuelimet, mutta nykyään tällaiseen kirurgiaan suhtaudutaan varauksellisemmin. Sukupuoli ei ole vain biologiaa, joten on perusteltua antaa lapselle mahdollisuus määrittää itse oma identiteettinsä ennen leikkauksia. (Saloheimo 2016: 155.)

4.4 Väestöliiton tutkimukset seksuaalikasvatuksen nykytilasta ja asenteista

Väestöliitto on vuosina 2013 ja 2014 toteuttanut kaksiosaisen kyselytutkimuksen Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja. Ensimmäisessä tutkimuksessa haastateltiin varhaiskasvatuksen työntekijöitä alle kouluikäisten lasten seksuaaliterveydestä. Tutkimuksessa haastateltiin 507 varhaiskasvattajaa kysymällä seitsemän tarkkaa kysymystä aiheesta, joiden lisäksi avoimia kysymyksiä oli 11. (Väestöliitto 2020; Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 32–40.) Tutkimuksessa käy ilmi ammattilaisten käsitysten ja suhtautumistapojen monitahoisuus ja se, ettei varhaiskasvatuksessa ei ole selkeää yhteistä linjaa siitä, kuinka ja miten seksuaalikasvatusta toteutetaan.

Kysyttäessä miten lapsen seksuaalisuus ilmenee päiväkodin arjessa, varhaiskasvattajat kertoivat sen näkyvän päivittäin monin tavoin, mutta myös, ettei olemassa ole yhteisiä

sovittuja malleja tämän tulkitsemiseen, tukemiseen ja suojaamiseen. Lapsen seksuaalisuuden vaikutuksesta myöhempään seksuaaliterveyteen 80% varhaiskasvatuksen ammattilaisista vastasivat olevansa täysin tai jokseenkin samaa mieltä. Tutkimukseen osallistuneilta kysyttiin, mistä seksuaalikasvatuksen osa-alueista he eivät olleet saaneet koulutuksessaan riittävästi tietoa. 44% vastanneista koki, ettei saanut riittävästi tietoa raskaudesta, hedelmöityksestä ja synnytyksestä, 41% turvataidoista, 21% läheisyydestä ja koskettamisesta ja 19% lapsen kehosta. Tunteista puhumisessa 88% koki saaneensa riittävästi koulutusta. Lasten seksuaalikasvatuksen tueksi kaikilla osa-alueilla 50% kyselyyn vastanneista kasvattajista kaipasi lisää materiaalia. Tärkeimmiksi teemoiksi esille nousi ihmissuhteet, erilaiset perheet, tunteet ja seksuaalisuus positiivisena osana elämää. Suurin osa (88%) vastaajista oli sitä mieltä, että lapset saavat ympäristöstään liikaa ikä- ja kehitystasolleen sopimatonta tietoa. (Väestöliitto 2020.)

Lasten seksuaalisuus siis näkyy leikeissä ja teoissa, ja lapset puhuvat seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista päiväkotiarjessa usein. Toisinaan lasten käytös herättää kasvattajissa huolestuneisuutta. "Hoitotiimissämme on puhuttu lasten seksuaalikasvatuksesta ja pohdittu yhteiset pelisäännöt" -väittämään 47% vastasi olevansa hiukan tai täysin eri mieltä, ja 46% vastasi, ettei tiennyt muun henkilökunnan mielipiteitä ja ajatuksia liittyen lasten seksuaalisuuteen. 25% vastaajista kertoi, ettei sukuelimille ollut käytössä mitään hyväksyttyä nimeä, jolla niistä saisi puhua, vaikka vessassa käyminen ja kuivaksi opettelu ovat iso osa päiväkodin arkea. Seksuaalissävytteiseen kiusaamiseen ei ollut selkeitä toimintamalleja 29% vastaajan mielestä. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 35–36.)

Väestöliiton tutkimuksen toisessa osassa vuonna 2014 tehtiin kysely vanhemmille samasta aiheesta. Tavoitteena oli saada tietoa varhaiskasvatuskäisten lasten seksuaalikasvatukseen ja seksuaaliterveyteen liittyvistä asenteista, mielipiteistä, kokemuksista ja haasteista. Kyselyyn vastasi 614 vanhempaa tai huoltajaa. (Väestöliitto 2020; Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 32–40.) Vanhemmille ja huoltajille suunnatussa kyselyssä kävi ilmi sanoihin ja termeihin liittyvä hämmennys ja kielteisyys. Seksuaalisuus miellettiin sanana aikuissävytteiseksi, eikä sitä monissa vastauksissa koettu mukavaksi liittää lapseen, vaikka varsinaisesta seksuaalikasvatuksen sisällöstä vanhemmat olivat kuitenkin enemmän rohkeita ja avoimia verrattuna varhaiskasvatuksen henkilökunnan vastauksiin. Tämän nähdään selittyvän sillä, että päävastuun seksuaalikasvatuksesta koetaan olevan vanhemmilla. (Väestöliitto 2020.)

Sekä ammattilaiset että vanhemmat pohtivat, kuuluuko seksuaalikasvatus ylipäätään varhaiskasvatukseen ja pitäisikö varhaiskasvatuksen ammattilaiset vapauttaa seksuaalikasvatuksen vastuusta kokonaan. Mielenkiintoista asiasta esiintyi ääripäästä toiseen. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 39.) Tutkimuksen tuloksista käy kuitenkin ilmi, että seksuaalikasvatusta tapahtuu sekä kotona että päivähoitossa, vaikka sitä ei mielletä seksuaalikasvatukseksi, välittyhän aikuisen asenteet seksuaalisuuteen liittyvistä asioista lapselle myös hiljaisuuden ja kieltämisen kautta. Ammattilaiset saattavat vierittää vastuuta seksuaalikasvatuksesta vanhemmille jättämällä vastaamatta esimerkiksi lapsen kysymyksiin ja kehoittaen kysymään asiasta kotona, mutta voi samalla välittää lapselle torjuvaa, ahdistunutta tai vihaista tunnetta asiaan liittyen, jolloin lapsi voi tulkita kysymyksen vääräksi tai kielletyksi. Pieni lapsi tarvitsee usein tilanteeseen reaktion saman tien, eikä kysymys tai mietityttänyt asia välttämättä ole ajankohtainen enää hoitopäivän jälkeen kotona, jolloin asiaa ei tule käsiteltyä lainkaan. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 26, 43, 63.)

Selkeänä erona tutkimuksessa nousi esiin vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilökunnan mielipide-erot siitä, alkaako seksuaalikasvatus liian myöhään, jos se alkaa vasta kouluiässä. Vanhemmista 76% oli sitä mieltä, että kyllä, kun taas ammattilaisista näin vastasi vain 60%. Vanhemmat ja huoltajat kaipasivat kuitenkin yhtä lailla tietoa ja mallia seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta, erityisesti lapsen seksuaalisuuden ilmentämiseen liittyen. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 35–36.) Kokonaisuudessaan tutkimuksesta nousee esille tarve varhaiskasvatuksen henkilökunnan koulutuksen lisäämiselle, yhtenäisille linjauksille sekä kommunikaation lisäämiselle niin työpaikalla kuin ammattilaisten ja lasten huoltajien välillä.

4.5 Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelma

Tarve varhaiskasvatukseen kuuluvalla seksuaalikasvatuksella on siinä määrin tiedostettu, että Sosiaali- ja terveysministeriö on ottanut sen huomioon Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelmassaan vuosille 2020–2025. Toimenpidesuunnitelmaan on kirjattu turvataitokasvatuksen tavoitteet vuosille 2020–2025. Tavoitteena on taata kaikille lapsille ja nuorille tasa-arvoisesti turvallinen seksuaalikehitys sisällyttämällä velvoitteen lapsen ikä- ja kehitystason mukaisesta seksuaalikasvatuksesta kansallisiin ohjeisiin, kuten varhaiskasvatus-, esi- ja perusopetussuunnitelmiin. Tavoitteen saavuttamiseksi varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen henkilöstön tietoja ja taitoja ikätasoisesta seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta lisätään koulutuksella. (Väkivallaton lapsuus 2019: 177.)

Toimenpidesuunnitelman yhtenä toimeenpanon muotona on ollut Väkipallaton lapsuus-webinaarisarja, joka on neliosainen ja käsittelee lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyä eri näkökulmista. Webinaareihin on voinut osallistua verkossa ilmoittautumalla, ja niistä on saatavilla tallenteet ja esitysmateriaalit. Kolme ensimmäistä osaa on jo julkaistu, mutta viimeisin on vielä julkaisematta. Jokaisen webinaarin alussa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kehittämispäällikkö Ulla Korpilahti esitteli Väkipallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelman. Lisäksi webinaareissa vieraili useita eli ammattialojen asiantuntijoita ja tutkijoita. Ensimmäinen webinaari käsittelee väkivallalta suojaavia tekijöitä, riskitekijöitä ja avunsaantia alle kouluikäisillä lapsilla ja heidän perheillään. Lasten turvataitojen vahvistamisesta varhaiskasvatuksessa käytiin keskustelua. Toinen osa käsittelee väkivallan ehkäisyä ja avunsaantia kouluikäisillä lapsilla ja heidän perheillään. Kolmannen webinaarin aiheena oli väkivalta ja sen ehkäisy lastensuojelun sijaishuollossa. Se tarjosi muun muassa tutkimustietoa sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvoinnista, sekä ajankohtaista sijaishuollon lainsäädäntö- ja viranomaistyössä. Webinaarin viimeisessä osassa käsiteltiin seksuaalikasvatusta väkivallan ehkäisytyössä ja esiteltiin tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaalia. (Väkipallaton lapsuus -webinaarisarja 2021.)

4.6 Kannanottoja seksuaalikasvatuksen puolesta

Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa on herättänyt kannanottoja monelta taholta. Lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila on vuonna 2019 laatinut kirjelmän, jossa hän muistuttaa kuntia ikätasoisesta seksuaalikasvatuksesta eli kehotunnetaitojen ja turvataitokasvatuksesta tärkeydestä varhaiskasvatuksessa (Kurttila 2019). Lapsiasiavaltuutettu on havainnut puutteita päiväkotien kehotunne- ja turvataitokasvatuksen huomiointissa, ja ohjaa kuntia noudattamaan Väestöliiton laatimia suosituksia koskien pienten lasten kehotunnekasvatusta (Kurttila 2019; Väestöliiton suositus kuntien varhaiskasvatussuunnitelmien tueksi n.d.). Lisäksi Eeva-Johanna Eloranta ja Outi Alanko-Kahiluoto ovat esittäneet Eduskunnalle kirjallisen kysymyksen 15.12.2017: *Mihin toimenpiteisiin hallitus aikoo ryhtyä kehotunnekasvatukseen tai lasten seksuaalikasvatukseen toteutukseksi varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa jo alaluokilta lähtien?* Kysymyksessä perustellaan seksuaalikasvatukseen kuuluvien kehotunne- ja turvataitojen merkitystä jo varhaislapsuudessa lapsen kasvun ja kehityksen tukena ja seksuaaliväkivallan ehkäisykeinona. (Eduskunta 2017.)

5 Lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta

Seksuaaliväkivallalla on useita muotoja, kuten seksuaalinen häirintä, hyväksikäyttö ja internetissä tapahtuva grooming (Vilkkä 2011: 33–36). Suojautuakseen lapsen on osattava tunnistaa sallitut ja sopimattomat teot ja puhua epämukavasta tai omat rajat ylittävästä tilanteesta, mikä edellyttää tunne- ja turvataitoja sekä turvallista ympäristöä sanoittaa epämukavia asioita (Kihlström 2020: 23). Kehon osiin ja sen toimintoihin liittyvät häpeän tunteet voivat estää kertomasta aikuiselle ahdistelu- tai hyväksikäyttötilanteista. Myös pelko ja hämmennys voi estää puhumasta, mistä syystä avoimuuteen tulee aina kannustaa ja rohkaista. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg: 107–108.) Vaikka varhaiskasvatusikäisellä lapsella ei välttämättä vielä ole itsenäistä pääsyä internetiin, päiväkotikäisen hyvä seksuaalikasvatus antaa turvaa myös myöhemmin internetin maailmassa (Kihlström 2020: 24).

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan tasa-arvolaisissa luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä. Häirintä voi olla sanatonta tai sanallista, jolla tarkoituksenmukaisesti loukataan yksilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 7 §). Seksuaalista häirintää voi olla muun muassa luonteeltaan seksuaalisesti vihjaileva käytös, kuten vihjailevat eleet tai ilmeet, tekstiviestit tai puhelinsoitot sekä seksuaaliseen kanssakäymiseen painostavat vaatimukset tai ehdotukset. (Vilkkä, 2011: 35.) Seksuaalisen kuvamateriaalin lähettäminen lapselle luetaan myös seksuaaliseksi häirinnäksi ja se voi täyttää myös rikoksen tunnusmerkistön. (Rikoslaki 39/1889.)

Seksuaalinen hyväksikäyttö on määritelty Suomen rikoslaissa, ja suojaikärajoja on määritetty kaksi. Suojaikärajan tarkoitus on suojata alle 16-vuotiasta lasta seksuaaliselta hyväksikäytöltä, sillä tämän ikäisen katsotaan olevan vielä erityisen suojelun tarpeessa niin seksuaalisen kuin psyykkisen kehityksen ja kasvun osalta (Rikoslaki 20 luku 6 §). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö määritellään rikoslaissa sellaisiksi seksuaaliseksi teoiksi, jotka kohdistuvat alle 16-vuotiaaseen lapseen ja vahingoittavat tämän kehitystä. 18-vuoden suojaikäraja suojaa lasta perheensisäiseltä ja luottamus- tai auktoriteettiasemassa olevan henkilön seksuaaliväkivallalta. 18-vuoden suojaikärajaa noudatetaan myös, jos lapsen kyky puolustaa itseään tai ilmaista tahtoaan on riittämätön, esimerkiksi vamman tai sairauden seurauksesta (Rikoslaki 20 luku 5 §). Myös seksuaalisen hyväksikäytön yritys on rikoslain mukaan rangaistavaa. (Rikoslaki 20 luku 6 §.)

Lapseen kohdistuva seksuaalirikos ei aina edellytä fyysistä kontaktia lapseen. Hyväksikäyttöä voi tapahtua myös digitaalisessa mediassa. (Pelastakaa Lapset ry 2013.) Monet

valtiot viittaavat digitaalisen median aineistoon puhumalla ”lapsipornografiasta”, mutta tosiasiassa pornografia-termi sisältää suostumuksen toimintaan, mikä ei lapsen tapauksessa ole mahdollista. Tämän takia puhutaan lasten seksuaalisen hyväksikäytön materiaalista, jotta pystytään kuvailemaan teon vakavuutta. (INHOPE Statistics 2017.) Yhä useammin lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset liittyvät nimenomaan digitaaliseen mediaan, ja lapsia sisältävän seksuaalissävytteisen kuvamateriaalin osuus onkin kasvanut merkittävästi viime vuosina. Digitaalisen median välityksellä on helppo olla yhteydessä lapsiin sekä ottaa ja jakaa erilaista seksuaalista kuvamateriaalia (INHOPE Statistics 2017). Digitaalisessa mediassa tekijä on useimmiten lapselle tuntematon, kun taas muissa lapsiin liittyvissä seksuaalirikoksissa on tekijänä yleensä lapselle tuttu henkilö. Tekijä saattaa digitaalisessa mediassa tekeytyä itse alaikäiseksi, jolloin lasta lähestyminen on helpompaa (Kivitiie-Kallio & Söderholm 2012: 134).

Grooming on ilmiönä moniulotteinen ja manipulatiivinen, ja tarkoittaa lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin digitaalisessa mediassa. Sen päämäärä on houkutella lasta näennäisesti vapaaehtoiseen kanssakäymiseen niin, että lasta vanhempi henkilö luo lapseen luottamussuhteen, jonka pyrkimyksenä on tietoisesti houkutella lapsi seksuaaliseen kontaktiin tai tekemään muita seksuaalisia tekoja (Webster ym. 2012). Nuoruudessa lapsi kiinnostuu ympäristöstään eri tavalla kuin aiemmin, ja internetin anonymitteetti antaa lapselle mahdollisuuden kokeilla erilaisia rooleja sekä harjoitella uudenlaisia ihmissuhdemuotoja, kuten tutustumista vastakkaiseen sukupuoleen. Hyväksikäyttöön pyrkivä henkilö saattaa edetä pienin askelin kohti tavoitettaan, jolloin lapsen käsitys oikeasta ja väärästä hämärtyy. (Lampainen 2011.) Lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tekoihin on säädetty Suomen rikoslaisissa rangaistavaksi vuonna 2011. Rikoksen tunnusmerkistö täyttyy, kun tekijä ehdottaa tapaamista tai kanssakäymistä lapsen kanssa niin, että ehdotuksen sisällöstä ilmenee tekijän tarkoituksena olevan hyväksikäyttörikos. (Rikoslain 20 luvun 8 b §.) Tämän lisäksi Suomi on allekirjoittanut Lanzaroten sopimuksen. Sopimus velvoittaa valtiota ryhtymään tarvittaviin lainsäädäntö- tai muihin toimenpiteisiin tehdäkseen rangaistavaksi aikuisen digitaalisen median välityksellä tehdyn ehdotuksen tavata lapsi, joka ei ole saavuttanut suojaikärajaa, tarkoituksenaan tehdä seksuaalinen hyväksikäyttörikos tai seksuaalinen riisto lasta kohtaan. (Tasavallan presidentin asetus 88/2011, 6 luku artikla 23.)

Lapsiin liittyvissä seksuaalirikoksissa on tekijänä yleensä joku lapselle tuttu sukulainen tai muu auktoriteettiasemassa oleva henkilö kuten isovanhempi, perhetuttu tai serkku. (Vilka, 2011: 79.) Kaikissa tapauksissa lapsi ei ymmärrä lainkaan olleensa seksuaalisen

hyväksikäytön uhrina, sillä lapsiin kohdistuvassa seksuaaliväkivallassa käytetään harvemmin fyysistä väkivaltaa. Seksuaalinen hyväksikäyttö voidaan esimerkiksi naamioda leikiksi, jolloin lapsi ei ymmärrä teon vakavuutta. (Vilkkä, 2011: 80.) Seksuaaliväkivalta voi jatkua jopa vuosia ja teot voivat muuttua vakavammiksi. Mitä nuoremasta lapsesta on kysymys, sitä pienemmät valmiudet tällä on kertoa kaltoinkohtelusta. (Ahtola & Forsström & Paalanen 2019: 153.) Tutkimusten mukaan suurimmassa osassa lapsiin liittyvissä seksuaalirikoksissa lapsi ei kerro tapahtuneesta, sillä tekijä pakottaa lapsen pitämään teon salaisuutena ja mahdollisesti uhkailee lasta. Lisäksi lapsi voi kokea voimakasta häpeää ja avuttomuuden tunteita ja pelätä ettei kukaan uskoisi hänen kertomaansa. (WHO 2013.)

5.1 Seksuaaliväkivallan seuraukset

Seksuaaliväkivalta voi aiheuttaa sen kohteelle moninaisia seurauksia. WHO (2016) on julkaissut seitsemän näyttöön perustuvan strategian linjausta osoittaakseen, että lasten kokema väkivalta on estettävissä. WHO:n tekemä tutkimus käsittelee lasten kokeman seksuaaliväkivallan seurauksia ja sitä, miten seksuaaliväkivaltaa voidaan estää. Tutkimuksen mukaan lapsen altistuminen väkivallalle varhaisessa iässä voi heikentää aivojen kehitystä ja vahingoittaa muita hermoston osia. Lisäksi se voi aiheuttaa haittoja verenkierron, tuki- ja liikuntaelimestön-, hengityselinten ja muun immuunijärjestelmän toiminnolle, joilla voi olla elinikäisiä seurauksia. Lapsuudessa tapahtuneen väkivallan ja mielenterveysongelmien välillä on myös selkeästi osoitettavissa oleva yhteys. Lisäksi heikko suoriutuminen koulussa ja voimakas päihteiden käyttö ovat yhteydessä lapsuudessa koettuun seksuaaliväkivaltaan. (WHO 2016.) Seksuaaliväkivalta voi myös vahingoittaa seksuaalikehitystä- ja kasvua sekä aiheuttaa pysyviä haittoja seksuaalielämään. Seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset ovat myös alttiimpia yliseksualisoituneelle käytökselle ja aloittavat usein seksielämän ikätovereitaan aiemmin. Heillä saattaa olla keskimääräistä enemmän seksikumppaneita ja lyhyitä seksisuhteita. Seksuaalinen riskikäyttäytyminen puolestaan voi johtaa seksitautitartuntoihin ja ei-toivottuihin raskauksiin alaikäisenä. (Kivitie-Kallio & Söderholm 2012: 150.)

Lapsen kokemaan seksuaaliväkivaltaan liittyy merkittävä riski dissosiativiseen oireiluun (WHO 2013). Dissosiaatiolla tarkoitetaan erottumista tai hajoamista. Psykiatriassa tämä tarkoittaa henkilön vaikeuksia yhdistää tietoisuudessa ajatuksia, tunteita ja muistoja kokonaisuuksiksi sekä oman itsen tai ympäristön kokemista vieraana. Dissosiaatio voi ilmetä havaintojen vääristymisenä tai vaikeutena erottaa mielikuvia todellisuudesta, ja fyysisiä oireita saattaa olla muun muassa kouristukset, aistihäiriöt tai tajunnan menetys.

Dissosiaation voidaan ajatella olevan psyyken pyrkimys hallita mielen tasapainoa uhkaavilta tunnetiloilta. (Huttunen 2018; Lauerma 2002.)

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön seurauksiin liittyy merkittävästi myös traumaperäistä stressihäiriötä (WHO 2013). Traumaperäinen stressihäiriö luokitellaan oireyhtymäksi, jonka diagnostisessa luokittelussa käytetään Amerikan Psykiatriyhdistyksen DSM-5:n järjestelmää. Alle 6-vuotiaille lapsille on omat erilliset diagnostiset kriteeristönsä, sillä pienten lasten oireenkuvan tulkinta on vaikeampaa. Zero-to-Three työryhmän laatimassa DC: 0–5 tautiluokituksessa tuodaan esille ominaisena ilmentävänä oireena tapahtuman toistaminen leikissä. Lisäksi tapahtumaan kiinnijääminen ja toistuvat kyselyt tapahtumaa koskien voivat olla traumaoireita (Lisätietoa pienten lasten traumaista, Käypä hoito -suositus 2020). Tautiluokituksen mukaan traumaperäistä stressihäiriötä voi ilmetä myös alle 1-vuotiailla, mutta näiden tapausten diagnostiikka on haastavaa, sillä lapsen kielellinen kehitys on vielä kesken (Lisätietoa pienten lasten traumaista, Käypä hoito -suositus 2020).

6 Keinot lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn

Seksuaalikasvatus suojaa lasta seksuaaliväkivallalta. Tunne- ja turvataidot ovat osa seksuaalikasvatusta sekä ihmisoikeuksiin perustuvaa kasvatusta (Ala-Luhtala & Lottes & Valkama 2014: 14–15), ja niillä vahvistetaan lapsen itsearvostusta, itseluottamusta ja itsetuntemusta. Ne auttavat lasta tunnistamaan uhkaavia tilanteita, rohkaisevat toimimaan jämäkästi ja ohjaavat kertomaan huolista turvalliselle aikuiselle. Myös sosiaaliset taidot ja kaverisuhteet vahvistuvat hyvällä tunne- ja turvataitokasvatuksella. (Andell & Lajunen & Ylenius-Lehtonen 2019: 11.) Usein lapselle annetaan taitoja esimerkiksi sieppauksen kaltaisiin haasteellisiin ja epätasa-arvoisiin tilanteisiin, ja yhtä lailla lapselle tulisi antaa mahdollisuus saada tietoja ja taitoja myös seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn. (Finkelhor 2007.)

Nykyajan lapset kasvavat erilaisessa seksuaalisuutta pursuavassa yhteiskunnassa kuin esimerkiksi lapset muutama sukupolvi taaksepäin. Lapsen seksuaalisuus nähdään jo luonnollisempana asiana, mutta monesti lapsen oma tieto seksuaalisuudesta on yhä huonoa. Tietotaso ei ole kasvanut seksuaalisen vapautumisen myötä, vaikka esimerkiksi pornografinen materiaali on puhelimiensa kautta käden ulottuvilla. (Sinkkonen 2007.) Digisukupolven lapsella on helppo pääsy monenlaiseen sisältöön, ja disinformaation

määrä on runsasta. Lapsi tarvitsee siis riittävästi tietoa seksuaalisuudesta ja seksistä luotettavalta taholta, sillä materiaalia seksuaalisuudesta ja seksistä on saatavilla enemmän kuin koskaan. (Kihlström 2020: 23–24.)

6.1 Turvataidot

Turvataidot ovat lapsen oikeus (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 95.) Niissä korostuu myönteinen asenne ja kunnioitus omaa ja toisen kehoa kohtaan sekä itsemääräämisoikeus (Andell & Lajunen & Ylenius-Lehtonen 2019: 229). Kehoitsetunto on turvataitojen lisäksi asia, jota jokainen lapsi tarvitsee. Se tarkoittaa kokemusta siitä, että oma keho on arvokas ja upea. Lapselle on luonnollista olla utelias ja tutkia omaa ja toisen kehoa, ja se on sallittua, jos se tuntuu kaikista mukavalta. Tähän liittyen lapselle tulee opettaa sääntöjä liittyen itsemääräämisoikeuteen ja toisen kunnioittamiseen. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 99–101.)

Lapsella on oikeuksia, mutta niistä pitää kertoa lapselle. Siksi turvataitoja tarvitaan. Lapsi ei tiedä, että väkivalta on laitonta, jos hänelle ei opeteta koskettamiseen liittyviä sääntöjä. Ilman tietoa kielletystä ja ilman sanoja tapahtuneelle ei lapsi osaa puolustaa itseään tai kertoa kokemastaan väkivallasta. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 100.)

Turvataidot sisältävät sanaston, jolla lapsi osaa puhua seksuaalisuudesta ja kehosta, muistisääntöjä alueista, joihin muilla ei ole oikeutta koskea, koskettamissääntöjä ja toimintaohjeet hankaliin tilanteisiin (Andell & Lajunen & Ylenius-Lehtonen 2019: 11–12). Lapsen kanssa on keskusteltava siitä, ettei kuka tahansa saa koskea ilman lupaa ja hyvää syytä intiimialueisiin kuten sukuelimiin, pyllyyn ja peppureikään, eikä omia intiimialueita tarvitse näyttää kenellekään. Lisäksi lasta on opetettava sanomaan jämäkkä EI. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 102–103.)

Kolmen kohdan sääntö on toimintamalli, jolla lapsi voi toimia tilanteissa, jotka aiheuttavat ahdistusta tai pelkoa. Sääntö menee näin: Sano EI, poistu paikalta, kerro turvalliselle aikuiselle. Tätä toimintamallia on tärkeä harjoitella lapsen kanssa, jotta lapsi osaa toimia tarpeen vaatiessa. Se on yksinkertainen, mutta silti kertauksia vaativa. Harjoitella voi esimerkiksi leikin, roolien ja draaman avulla ryhmässä tai kotona. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 98.)

Koskettamissääntöjä lapsi oppii, kun hänen kanssaan touhutaan, peuhataan, halaillaan, tönitään tai ollaan muilla tavoin fyysisessä kosketuksessa. Näistä tilanteista lapsi oppii, millainen koskettaminen on sallittua ja millainen ei sen perusteella, mihin aikuiset puuttuvat ja minkä he antavat tapahtua, tai milloin kaveri suuttuu tai harmistuu. Lapsi oppii kysymään luvan, mikäli koskettaa kovasti, pussaa tai koskee yksityisiä paikkoja. On kuitenkin tärkeää painottaa, että vaikka kosketus olisi hyväntahtoista ja osoittaisi hellyyttä, sekin voi tuntua toisesta joskus ikävältä. Pääsääntönä on, että koskettaminen on aina vapaaehtoista ja kaikkien mielestä mukavaa. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 95.)

Koskettamisen sääntöihin kuuluu oleellisesti se, ettei se saa koskaan olla salaisuus. Kosketuksesta on aina lupa kertoa aikuiselle. Tämä pitää lapselle opettaa, sillä lapsen on tiedettävä, että jos joku muu aikuinen kieltää kertomasta jostain kosketukseen liittyvästä, se ei pidä paikkaansa. Kosketuksesta saa myös aina kieltäytyä, vaikka kyseessä olisi isovanhemman hali ja sen saa aina keskeyttää, vaikka kyseessä olisi viaton kutittelu-leikki. Lapselle on tärkeää opettaa jämäkkä EI, ja aikuisen on tärkeää kunnioittaa tätä kieltoa. Joskus kosketus voi tuntua ikävältä vasta jälkeenpäin, ja silloin siitä kannattaa aina kertoa aikuiselle. Lapselle voi opettaa punaisen ja vihreän valon kosketukset: vihreän valon kosketus tuntuu hyvältä, punaisen valon kosketus pahalta. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 95–96.)

Uimapukusäännön avulla lapselle opetetaan kehon intiimialueita ja niiden yksityisyyttä ja arvostamista. Uimapuvun peittämät alueet ovat sellaisia, joista lapsi saa itse määrätä, eikä kukaan saa koskea sinne ilman lupaa ja hyvää syytä. Niitä ei tarvitse näyttää kenellekään, jos ei halua. Näin lapselle voi opettaa ikätasoisesti sen, että seksuaaliväkivalta on kiellettyä. Myös terveydenhuollossa on syytä huomioida, mitä lapselle viestii hänen kehonsa arvosta ja itsemääräämisoikeudesta, ja lapsen kanssa on aina syytä keskustella toimenpiteistä koskien yksityisiä kehon alueita ja pyrkiä yhteisymmärrykseen. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 96.) Tämä on tärkeä huomioida myös varhaiskasvatuksessa, jossa pottaharjoittelu, vaipanvaihto ja vessakäynnit ovat iso osa arkea.

Oikeat nimet antavat suojaa. Lapselle on opetettava kehon osien nimet oikein, jotta hänellä on sanoja puhua niistä. Jokaiselle kehon osalle on oikea, sopiva nimi, jota saa käyttää. Pimpin, pippelin ja peppureiän ympärille ei saa rakentaa häpeää tai kieltoja, sillä ne ovat tärkeitä kehon osia siinä missä korvat, varpaat ja napa. Jos lapsi aistii, että sukelimistä puhuminen on epätoivottavaa tai väärin, ei hän uskalla tai osaa välttämättä

kertoa, mikäli joku koskettaa niitä ilman lupaa. Pimppi, pippeli ja peppureikä eivät ole vessasanoja, vaan kehon osia. Ihmiskehon hahmottaminen pääpiirteittäin on osa seksuaalikasvatusta, ja keho on joka kohdasta yhtä arvokas. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 99–103.)

6.2 Tunnetaidot

Tunnetaidot tuovat turvaa turvataitojen rinnalla. Niillä tarkoitetaan taitoja, joiden avulla tunteita pystyy tunnistamaan ja ilmaisemaan ja niiden kanssa pystyy pärjäämään. Tunnetaidot auttavat havainnoimaan ja nimeämään kehossa ja mielessä tunteita, jotka eivät näy, mutta ovat todellisia niiden kokijalle. Aikuisenkin on joskus hankala ymmärtää, sanoittaa tai säädellä tunteitaan, joten lapsikaan ei pysty siihen ilman apua ja harjoittelua. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 106–107.)

Lapsen tunnetaitoja voi kehittää tunnistamalla ja nimeämällä tunteita yhdessä lapsen kanssa (Tunnetaidot 2020; Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 107). Näin lapsi oppii tunnistamaan miltä eri tunteet tuntuvat kehossa ja mitä ne viestivät. Luottamus omaan tunteeseen on tärkeä, sillä kaikkia elämän tapahtumia ei voi lapsen kanssa käydä etukäteen läpi. Kun lapsi tunnistaa, mikä tuntuu hyvältä ja huonolta, osaa lapsi paremmin arvioida tilanteen turvallisuuden ja näin myös keskeyttää tilanteen, poistua paikalta tai kertoa tapahtuneesta turvalliselle aikuiselle. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 107.)

Kolmen kohdan säännön viimeinen kohta, ”kerro luotettavalle aikuiselle”, on haastava, mikäli tunteiden sanoittamista ja tunteista puhumista ei ole harjoiteltu tai sitä ei koeta sallituksi. Lapsi voi pelätä vanhemman reaktiota tai sitä, että häneltä kielletään joku tärkeä asia. Lapsi saattaa myös haluta vain unohtaa ikävän asian, varsinkin jos on huomannut sen aiheen aiheuttavan aikuisessa esimerkiksi ahdistuneen reaktion. Siksi ikävistä asioista ja vaikeistakin tunteista puhumista on tärkeää harjoitella lapsen kanssa. Lapsen tunteet tulee myös ottaa tosissaan, vaikka se aikuisesta tuntuisi kuinka mitättömältä, sillä tunteiden hyväksyminen ja lapsen asian kuuleminen ja ymmärtäminen viestittää lapselle merkityksellisyydestä ja siitä, että hänestä huolehditaan, kuten myös siitä, että tunne on huomioimisen arvoinen. Tunnetaitoja on tärkeää opettaa kotona, koulussa ja päivähoitossa, sillä lapseen voi kohdistua väkivaltaa eri tahoilta, kuten kotona, koulussa, harrastuksissa tai ulkopuolisen toimesta. (Cacciatore & Kauppinen & Ingman-Friberg 2016: 106–108.)

Yksi seksuaalikasvatuksen tavoitteista on osoittaa lapselle, että hänen tuntemansa ihastuksen ja rakkauden tunteet ovat sallittuja ja tärkeitä, ja niiden sekä muiden tunteiden ilmaiseminen on kannattavaa. Lapsi ei ole vielä kokenut pettymyksen kokemuksia, joten hän ilmaisee ihastuksen ja rakkauden tunteita avoimesti ja täysillä. Siksi hän on näitä osoittaessaan myös hyvin haavoittuva, joten aikuisen positiivinen suhtautuminen tunteiden ilmaisuun on tärkeää. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010: 29.) Tunnetaidot suojaavat ja auttavat myös myöhemmin turvallisten ja tasavertaisten ihmissuhteiden muodostamisessa.

7 Opinnäytetyön toteutus

Tämä opinnäytetyö on toteutettu yhdessä Helsingin kaupungin Varhaiskasvatusyksikkö Nestorin kanssa. Nestorissa on 11 varhaiskasvatusryhmää ja kerho. Varhaiskasvattajina Nestorissa työskentelee noin 30 henkilöä. Nestorin henkilökunta on toivonut videoyhteydellä toteutettavaa seksuaalikasvatusopastusta, mutta aikataulun haasteiden vuoksi sen toteuttaminen ei ollut mahdollista. Video-opastus on korvattu kirjallisella oppaalla, jonka esittelemme opinnäytetyön raportoinnin yhteydessä.

7.1 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteena on vahvistaa seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksessa. Seksuaalikasvatus on merkittävä suojaava tekijä lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyssä (Kihlström 2020; Cacciatore & Ingman-Friberg 2016), mutta seksuaalikasvatuksen laatu ja toteutus vaihtelee varhaiskasvatusyksiköittäin selkeiden linjauksien ja koulutuksen puutteen vuoksi (Väestöliitto 2020). Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on tuottaa kirjallinen opas, jonka avulla varhaiskasvatuksessa voidaan vahvistaa seksuaalikasvatusta ja näin suojella lapsia tehokkaammin seksuaaliväkivallalta.

Oppaan tarkoitus on teoriapohjaamme nojaten selventää, miksi seksuaalikasvatusta tarvitaan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn ja lapsen suojelemisen näkökulmasta, ja mitä seksuaalikasvatus pitää sisällään, kun kohderyhmänä on varhaiskasvatusikäiset lapset. Tavoitteena on myös herätellä varhaiskasvatuksen työntekijöitä pohtimaan omia ajatuksiaan ja suhtautumistaan lapsen seksuaalisuuteen ja sen ilmentämiseen, sekä ymmärtämään omien asenteiden ja kasvatustilanteissa näkyvien reaktioiden merkitystä lapselle.

7.2 Oppaan suunnitelman toteutus

Oppaan toteutuksessa on nojattu vahvasti opinnäytetyön teoriaosuuteen, jossa käsittelemme seksuaalisuutta, seksuaalikasvatusta ja seksuaaliväkivaltaa perustuen tieteelliseen tietoon ja tutkimukseen. Käyttämämme aineisto ja lähteet ovat huolellisesti valittuja ja perusteltuja, luotettavaa asiantuntijätietoa. On kuitenkin otettava huomioon, että seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksessa on tutkittu toistaiseksi varsin vähän. Siksi pääaineistomme on Väestöliiton kaksiosainen tutkimus vuodelta 2013 ja 2014 (Väestöliitto 2020), jossa on tutkittu varhaiskasvatuksen henkilökunnan ja varhaiskasvatusikäisten lasten vanhempien ja huoltajien asenteita seksuaalikasvatusta kohtaan Suomessa.

Ymmärtääkseen seksuaalikasvatusta ja sen tarpeellisuutta, on oleellista ymmärtää seksuaalisuutta ilmiönä. Avaamme niin teoriaosuudessa kuin käytännön oppaassammekin seksuaalisuutta ja varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalista kehitystä. Lisäksi lapsen seksuaalisuuteen liittyy paljon ennakkoluuloja ja tabuja, joita on tärkeä purkaa ja puhua lapsen seksuaalisuudesta luonnollisena osana ihmisen seksuaalisuuden kehittymistä.

Seksuaalikasvatus terminä saattaa herättää aikuisissa ennakkoluuloja ja epäilyjä. Lasten seksuaalikasvatuksesta käytetään joskus termiä kehotunnekasvatus, mutta pidämme tärkeänä puhua oppaassamme seksuaalikasvatuksesta, jotta lapsen seksuaalisuus kyettäisiin näkemään myös luonnollisena asiana. Oikeilla nimillä puhuminen on tärkeää myös erityisesti seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyssä, mikä nousee teoreettisesta viitekehystä selkeästi esiin. Näin on perusteltua puhua seksuaalikasvatuksesta myös varhaiskasvatusikäisten lasten kohdalla.

Seksuaalikasvatus mielletään helposti ajankohtaiseksi vasta, kun lapsi on kouluikäinen tai teini. Väestöliiton (2020) kyselytutkimuksessa käy kuitenkin ilmi, että iso osa vastaajista kokee seksuaalikasvatuksen alkavan liian myöhään, mikäli se alkaa vasta koulussa. Silti pienten lasten seksuaalikasvatus monesti hämmentää. Seksuaalikasvatuksen laadun parantamiseksi varhaiskasvatusikäisten lasten kohdalla totesimme tärkeäksi avata seksuaalikasvatusta kokonaisuutena, jotta ymmärrys sen tarpeellisuudesta aukeaa kasvattajille. Tuottamamme opas sisältää teoriapohjaamme nojaten selkeän esityksen siitä, mitä seksuaalikasvatus pienten lasten kohdalla tarkoittaa ja pitää sisällään. Olemme koonneet luotettavien asiantuntijoiden, kuten Cacciatoren, Ingman-Fribergin ja Kihlström-

min artikkeleista ja seksuaalikasvatusoppaista tietoa ja konkretiaa siitä, mitkä ovat seksuaalikasvatuksen oleellisia osa-alueita ja mitä lapselle tulee opettaa ja miksi. Kaikki oppaassa käyttämämme tieto löytyy opinnäytetyömme teoriaosuudesta lähdeviitteineen.

Kirjallisen oppaan sisällys pohjautuu opinnäytetyön teoriaosuuden rakenteeseen, tiivistäen oleelliset asiat selkeiksi tietopaketeiksi. Erona oppaan ja teoriapohjan välillä on kuitenkin, että seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuden perustelu on oppaassa ensimmäisenä seksuaalisuuden ja lapsen seksuaalisen kehityksen sijaan. Tässä on taustalla ajatus oppaan tarkoituksellisuuden ja merkityksellisyyden perustelusta heti, jotta lukija saa mahdollisimman nopeasti yleiskäsityksen siitä, mitä seksuaalikasvatus on ja miksi sitä tulee antaa. Tämän jälkeen perehdytään lyhyesti lakeihin, säädöksiin ja ohjeistuksiin kuten teoreettisessa viitekehyksessä. Seksuaalisuus ja lapsen seksuaalinen kehitys on oleellista avata tämän jälkeen, syventäen ymmärrystä aiheesta.

Oppaassa on tarkoitus herätellä varhaiskasvatuksen ammattilaisia tiedostamaan omia asenteitaan ja arvojaan ja niiden vaikutuksia omaan kasvatustyöhön. Siksi olemme hyödyntäneet Väestöliiton (2020) tutkimuksessa havaittuja kasvatustyyppisiä oppaassamme haastamalla varhaiskasvattajan pohtimaan, millainen seksuaalikasvattaja on. Tämän jälkeen oppaassa perehdytään siihen, kuinka varhaiskasvatusikäistä lasta tulisi seksuaalikasvattaa. Luvussa on huomioitu WHO:n seksuaalikasvatuksen osa-alueet, sukupuolisensitiivinen kasvatus, monikulttuurisuus ja vanhempien ja varhaiskasvattajien kommunikointi. Seksuaalikasvatukseen oleellisesti kuuluva tieto, turvataidot ja tunnetaidot avataan konkreettisin esimerkein. Lopuksi suosittelemme kirjallisuutta ja muita materiaaleja pienen lapsen seksuaalikasvatukseen liittyen.

Kirjallinen opas on pyritty rakentamaan selkeästi, ymmärrettävästi ja korostaen aineistoon ja lähteisiin perustuen tärkeimpiä ja oleellisimpia asioita varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalikasvatuksesta. Tavoitteena opinnäytetyöllemme on seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisy, joten painotamme oppaassamme teoriaosuuden tavoin tätä näkökulmaa.

7.3 Opinnäytetyön arviointi

Olemme opinnäytetyössämme perustelleet seksuaalikasvatuksen tarvetta ja merkitystä varhaiskasvatuksessa tieteelliseen tietoon ja tutkimukseen pohjaten. Käyttämämme aineisto on ollut mahdollisimman uutta, ja olemme käyttäneet aineiston ja lähteiden valikoinnissa harkintaa sekä tehneet vahvaa taustatyötä saadaksemme mahdollisimman

ajanmukaista, luotettavaa tietoa. Olemme myös selvittäneet, missä vaiheessa Väkivallaton lapsuus (2019) 2020–2025 -toimenpidesuunnitelman toteutuksessa ollaan ottamalla yhteyttä siitä vastaaviin henkilöihin, jotta saimme ajankohtaista sekä konkreettista tietoa sen etenemiseen liittyen. Haasteena työssä on ollut tutkimusaineiston vähäisyys seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatuksessa Suomessa, mikä toisaalta osoittaa aiheen esille nostamisen ja näin myös opinnäytetyömme aiheen tärkeäksi.

Vahva teoriapohja on ollut opinnäytetyömme perusta. Keskeisesti opinnäytetyössämme nousee esille lastenpsykiatri Raisa Cacciatoren laaja asiantuntijuus lapsen seksuaalisuudesta ja seksuaalisuuden kehityksestä. Cacciatore on ollut toteuttamassa myös Väestöliiton (2020) kyselytutkimusta. Harmiksemme emme löytäneet enempää tutkimusaineistoa varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen tasosta Suomessa. Aineistoa olisi voinut laajentaa etsimällä esimerkiksi muiden Pohjoismaiden vastaavia tutkimuksia, mikä olisi antanut mielenkiintoista vertailukohtaa.

Tiedonhaku on ollut ajoittain haastavaa, mutta opinnäytetyön teoriapohjaa työstäessä onnistuimme alun hapuilun jälkeen keräämään jo kattavasti lähdemateriaalia ja aineistoa, jota olemme työn edetessä niin täydentäneet kuin karsineetkin. Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelma (Väkivallaton lapsuus 2019) osoittautui jo alkuvaiheessa tärkeäksi ja hyödylliseksi lähteeksi, jota hyödyntämällä olemme löytäneet aiheesta paljon tietoa eri tahojen toimesta. Suurin osa tarvittavista materiaaleista on ollut luettavissa internetissä, mutta esimerkiksi joihinkin kiinnostaviin ja hyödyllisiin artikkeleihin ei meillä ole ollut pääsyä, jolloin olemme joutuneet etsimään tarvittavan tiedon muualta ja tyytymään joissain tapauksissa sekundäärilähteisiin.

Alkuperäinen tarkoituksemme opinnäytetyön toiminnallisen osuuden toteutuksen suhteen oli suunnitella ja toteuttaa Varhaiskasvatusyksikkö Nestorin henkilökunnalle videoyhteydellä opastus siitä, miksi ja miten seksuaalikasvatusta tulisi päiväkodissa toteuttaa. Suunnitelman toteuttaminen kaatui koronatilanteen aiheuttamiin viivästyksiin, joten jouduimme muuttamaan suunnitelmaa ja tyytymään pelkkään kirjalliseen oppaaseen. Videoyhteydellä toteutettavasta opastuksesta olisi tullut varmasti mahdollisen vuorovaikutuksen ansiosta antoisampi, sillä se olisi avannut enemmän tilaa kysymyksille ja keskustelulle ja näin myös tukenut tavoitettamme paremmin. Suunnitelman muutoksen takia olemme kuitenkin panostaneet oppaan sisältöön huolellisesti ja koemme onnistuneemme oppaan koonnissa tavoitteidemme mukaisesti. Oppaamme on toteutettu selkeästi, sensitiivisesti ja visuaalisesti miellyttävästi.

Opinnäytetyötämme voisi täydentää toiminnallisella opastuksella, jolloin vuorovaikutuksellisuus ja toiminnallisuus vahvistaisivat sen sanomaa ja hyödyllisyyttä. Toiminnallisia opastuksia voisi suunnitella niin henkilökunnalle kuin lapsillekin, jolloin toteutuksesta saisi aktiivisen osallistumisen ja keskustelun myötä rikkaamman. Opastuksia suunniteltaessa on kuitenkin huomioitava eettisyys ja oma ammattitaito, kuten esimerkiksi se, ettemme ole koulutettuja seksuaalikasvattajia. Myös kirjallista opasta olisi voinut laajentaa sisällyttämällä siihen konkreettisia leikkejä ja harjoituksia, joissa oppaan sisältöä on sovellettu käytäntöön ja joita lasten kanssa voisi päiväkodin arjessa hyödyntää. Päätimme rajata tämän osuuden kuitenkin pois, sillä emme ole kumpikaan varhaiskasvatuslinjan opiskelijoita ja koimme pedagogisen pätevyytemme olevan tältä osin melko vähäistä. Oppaassa on kuitenkin vinkattuna, mistä ohjeita leikkeihin ja harjoituksiin löytää.

8 Pohdinta

Opinnäytetyöprosessia aloittaessa mietimme, mitä sosiaalialan työympäristöissä ja asiakasryhmissä pidämme tärkeänä ja missä sen suhteen näkisimme kehitettävää. Pohtiesamme ihmisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemista esiin nousi seksuaalisuus. Tästä alkoi keskustelu, jossa peilasimme omien kokemustemme kautta seksuaalisuuden ja seksuaalikasvatuksen merkitystä elämässä. Koemme kumpikin, ettemme ole saaneet seksuaalikasvatusta omassa lapsuudessamme juuri lainkaan, ainakaan aktiivista sellaista. Keskustelun myötä esiin nousi seksuaalikasvatuksen merkitys seksuaaliväkivaltaa ennaltaehkäisevänä tekijänä. Näin syntyi halu tehdä jotain sen eteen, että kaikki lapset saisivat samat lähtökohdat suojata itseään seksuaaliväkivallalta.

Opinnäytetyön tekeminen kiinnostavasta ja itselle tärkeästä aiheesta lisää tekemisen mielekkyyttä huomattavasti. Tästä huolimatta työstäminen on ollut ajoittain vaikeaa sekä stressaavaa ja pettymyksentäyteistä. Alkuperäisen suunnitelmamme kariuduttua yhteistyökumppaniorganisaation menetykseen ja myöhemmin tutkimuslupapäätöksen viivästyminen olemme käyneet läpi epäonnistumisen tunteita ja hetkellistä lamaanumista. Maailman poikkeustilanne on omalta osaltaan vaikuttanut työskentelyymme ja työmme etenemiseen muun muassa hankaloittamalla kasvokkaisia tapaamisia ja kirjastojen hyödyntämistä, eikä kotona työskentely ole ollut tehokkain, saati ergonomisin vaihtoehto. Kaikesta huolimatta olemme onnistuneet hankkimaan tietoa, työskentelemään yhdessä

etänä, saaneet uuden yhteistyökumppanin, muokanneet suunnitelmia ja saaneet työn edistymään alkuperäistä teoriapohjaamme hyödyntäen.

Opinnäytetyömme teema, seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa ja seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisy, on yhteiskunnallisesti tärkeä. Seksuaalikasvatuksella on merkitystä itsetuntoon ja mielen hyvinvointiin (Kihlström 2020: 22), ja yksilön hyvinvointi on myös yhteiskunnan etu. Olemme sitä mieltä, että seksuaalikasvatuksen tilaa varhaiskasvatuksessa pitäisi tutkia lisää, sillä Väestöliiton (2020) vuosina 2013–2014 toteuttama kyselytutkimus on viimeisin seksuaalikasvatuksen tilaa kartoittanut tutkimus Suomessa. Kolemme, että olisi tärkeää tehdä uusi nykytilaa vastaava tutkimus, jossa voisi verrata aiemman tutkimuksen tuloksia uuteen tutkimukseen ja tarkastella varhaiskasvattajien näkemyksiä ja mahdollisia muutoksia asenteissa. Seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatuksessa on tehty useampia opinnäytetöitä, joten aihe koetaan selvästi tarpeelliseksi nostaa esille. Tämän takia olisi tärkeää saada myös uutta ja ajankohtaista tutkimustietoa.

Varhaiskasvatusyksikkö Nestorin varhaiskasvattajat voivat hyödyntää opinnäytetyömme kirjallista opasta omassa yksikössään, ja sen avulla pohtia omia asenteitaan ja tietojaan koskien seksuaalikasvatusta. Olemme suositelleet oppaassa myös kirjallisuutta ja materiaaleja, joita he voivat hyödyntää halutessaan. Kuten Väestöliitto (2020) tutkimuksessaan toteaa, yhtenäiset linjaukset seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatukseen ovat tarpeen. Toivomme, että Väkivallaton lapsuus (2019) -toimenpidesuunnitelman vuosille 2020–2025 myötä tällaisia linjauksia saadaan toimeenpantua ja varhaiskasvattajien koulutusta aiheesta lisättyä. Se olisi jokaisen lapsen etu.

Lähteet

Aapakallio, Johanna 2020. Seksuaalisuus monikulttuurisessa ympäristössä. Teoksessa Kihlström, Marja: Oikeilla nimillä. Seksuaalikasvatusopas aikuisille. Helsinki: Kustannusyhtiö Kosmos. 73–77.

Ala-Luhtala, Riitta & Lottes, Ilsa & Valkama, Sirpa 2014. Ihmisoikeuksia korostava tunne- ja turvataidot -hanke. Teoksessa Ala-Luhtala, Riitta & Valkama, Sirpa (toim.): Tunne- ja turvataidot osaamiseksi. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 194. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 12–16. Saatavana osoitteessa: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/85998/JAMKJULKAI-SUJA1942014_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y.%20Luettu%2021.9.2020>. Luettu 21.9.2020.

Andell, Minna & Lajunen, Kaija & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Saatavana osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 22.9.2020.

Bildjuschkin, Katriina 2015. Keskeiset käsitteet. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. Työpaperi 35/2015. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 9–12. Saatavana osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y>. Luettu 10.9.2020.

Bildjuschkin, Katriina 2015. Seksuaalikasvatus. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. Työpaperi 35/2015. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 13–15. Saatavana osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y>. Luettu 10.9.2020.

Cacciatore, Raisa & Ingman-Friberg, Susanne 2016. Ongelmallinen ja huolestuttava käytös. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 87–91.

Cacciatore, Raisa & Kauppinen, Pamela & Ingman-Friberg, Susanne 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa Ingman-Friberg Susanne & Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 95–109.

Cacciatore, Raisa 2016. Lasten seksuaalinen käytös. Teoksessa Ingman-Friberg Susanne & Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 71–81.

Children's Rights 2017. Sex Education in State Schools. Factsheet. European Court of Human Rights. Saatavana osoitteessa: <https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Children_ENG.pdf>. Luettu 23.9.2020.

Declaration of Sexual rights 2014. The World Association for Sexual Health (WAS). Saatavana osoitteessa: <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/declaration_of_sexual_rights_sep03_2014.pdf> Luettu 23.9.2020.

Eduskunta 2017. Kirjallinen kysymys kehotunnekasvatuksesta ja seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemisestä. KK 582/2017 vp. Saatavana osoitteessa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/KK_582+2017.pdf>. Luettu 20.9.2020.

Finkelhor, David 2007. Prevention of Sexual Abuse Through Educational Programs Directed Toward Children. Saatavana osoitteessa: <<http://www.unh.edu/ccrc/pdf/CV170.pdf>>. Luettu 23.9.2020.

Huttunen, Matti 2018. Dissosiaatiohäiriö. Lääkärikirja Duodecim. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. Saatavana osoitteessa: <https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00360>. Luettu 19.9.2020.

Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

INHOPE Statistics 2018. International Association of Internet Hotlines. Saatavana osoitteessa: <http://88.208.218.79/Libraries/IC-CAM_IHRMS/INHOPE_Statistics_Report_2018.sflb.ashx>. Luettu 23.9.2020.

Kallio, Eeva 2005. Kasvatus hajoavassa ajassa. Nuorten arvot ja moraalikasvatuksen mahdollisuudet. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto. Saatavana osoitteessa: <<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/50971/978-951-39-6743-7.pdf?sequence=1>>. Luettu 22.9.2020.

Kalliokoski, Hanna & Karvinen, Marita 2019. Sukupuolen moninaisuus ja lapset. Setan julkaisut 2019. Saatavana osoitteessa: <https://www.dropbox.com/s/pina1x952cjbamu/Opas_varhaiskasvattajille2019.pdf?dl=0>. Luettu 1.3.2021.

Kihlström, Marja 2020. Oikeilla nimillä. Seksuaalikasvatusopas aikuisille. Helsinki: Kustannusyhtiö Kosmos.

Kivitiie-Kallio, Satu & Söderholm, Annliis 2012. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Korteniemi-Poikela, Erja & Cacciatore, Raisa 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Opas vanhemmille. Juva: WS Bookwell Oy.

Kosunen, Elise & Cacciatore, Raisa & Hervonen, Antti 2003. Seksuaalisuus elämänkaareissa. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 119 (3). 209–216. Saatavana osoitteessa: <<https://www.duodecimlehti.fi/duo93407>>. Luettu 2.3.2021.

Kurttila, Tuomas 2019. Lasten ihmissuhde- ja seksuaalikasvatuksen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa. Kirjelmä Suomen kunnille. Saatavana osoitteessa: <<http://www.lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2019/03/Kirjelm%C3%A4-lasten-ihmissuhde-ja-seksuaalikasvatus.pdf>>. Luettu 22.9.2020.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. Annettu Helsingissä 8.8.1986. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609#P7>>. Luettu 21.9.2020.

Lampainen, Katri 2011. Grooming internetissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Pro-Gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Saatavana osoitteessa: <<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/26619/URN:NBN:fi:jyu-201103011839.pdf?sequence=1>>. Luettu 23.9.2020.

Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011. Hetemäki, Inka. Unicef. Helsinki: Edita.

Laru, Suvi & Riihonen, Riikka & Cacciatore, Raisa 2016. Lapsen psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen. Teoksessa Ingman-Friberg Susanne & Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 113–117.

Laru, Suvi & Riihonen, Riikka & Cacciatore, Raisa 2016. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 120–129.

Laru, Suvi 2016. Pienten lasten itsetyydytys – näkyvää ja hämmentävää. Teoksessa Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 223 – 231.

Lasten kehotunnekasvatus 2020. Väestöliitto. Saatavana osoitteessa: <<https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/vaestoliiton-kehotunnekasvatus/>>. Luettu 17.9.2020.

Lastensuojelulaki 417/2007. Annettu Helsingissä 13.4.2007. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>>. Luettu 22.9.2020.

Lauerma, Hannu 2002. Dissosiaatiohäiriöt ja niiden hoito. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 18 (21). 2199–2205. Saatavana osoitteessa: <<https://www.duodecimlehti.fi/duo93238>>. Luettu 19.9.2021.

Lisätietoa pienten lasten traumaista. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. Saatavana osoitteessa <<https://www.kaypahoito.fi/nix02770>>. Luettu 9.12.2020.

Morrison-Gurza, Andrew 2013. From Paper to Practice: An Examination of How Public Perception of Disability Influences the Mobilization of Rights, Programs and Services for People with Disabilities. Carleton University. Saatavana osoitteessa: <https://curve.carleton.ca/system/files/etd/1dd2f4e8-7855-4d81-8dcf-de6f2f784e14/etd_pdf/86267ef4fde068047a4f9972633aa454/morrison-gurza-frompaper-to-practice-an-examination-of-how-public.pdf>. Luettu 10.10.2020.

Oinonen, Maria & Susineva, Anni 2019. Seksuaalikasvattajan käsikirja. Helsinki: Hivpoint.

Pelastakaa Lapset ry 2013. Ota puheeksi. Saatavana osoitteessa: <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaa-lapset/main/2016/02/01123848/Ota-puheeksi_Financial.pdf>. Luettu 22.9.2020.

Rikoslaki 39/1889. Annettu 19.12.1889. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L20>>. Luettu 19.9.2020.

Seksuaalikasvatuksen standardit 2010. Maailman terveysjärjestö (WHO) Euroopan aluetoimisto ja BXgA. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa: Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Helsinki: THL (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos). Saatavana osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 22.9.2020.

Sinkkonen, Jari 2007. Lapsen seksuaalista kehitystä ei pidä häiritä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 123 (9). 1012–3. Saatavana osoitteessa: <<https://www.duodecimlehti.fi/duo96468>>. Luettu: 3.12.2020.

Tasavallan presidentin asetus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 88/2011. Annettu Helsingissä 6.11.2011. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/2011/20110088#idp446116240>>. Luettu 23.9.2020.

Tunnetaidot 2020. Lasten kehotunnekasvatus. Väestöliitto. Saatavana osoitteessa: <https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienien_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/seksuaalikasvatuksen-paakohdat/kehotunnekasvatus/tunnetaidot/>. Luettu 17.9.2020.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Annettu Helsingissä 13.7.2018. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>>. Luettu 23.9.2020.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Opetushallitus. Saatavana osoitteessa: <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf>. Luettu 23.9.2020.

Vilka, Hanna 2011. Seksuaalinen häirintä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Väestöliiton suositus kuntien varhaiskasvatussuunnitelmien tueksi (n.d.). Kehotunnekasvatus – jokaisen lapsen oikeus. Saatavana osoitteessa: <<http://www.vaestoliitto.fi/@Bin/30950b56fd154f18603795c8c4349c24/1600852116/application/pdf/6640636/KEHOTUNNEKASVATUS.pdf>>. Luettu 23.9.2020.

Väestöliitto 2020. Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja -tutkimus. Saatavana osoitteessa:< <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/058bb10a-pusuhippaa-vl-ky-selytutkimus.pdf> >. Luettu 20.1.2021.

Väkivallaton lapsuus 2019. Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019: 27. Saatavana osoitteessa <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y>. Luettu 20.9.2020.

Väkivallaton lapsuus -webinaarisarja 2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavana osoitteessa: <<https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/protection-and-support-of-abused-children-through-multidisciplinary-intervention-prochild/vakivallaton-lapsuus-webinaarisarja>>. Luettu 20.1.2021.

Webster, Stephen & Davidson, Julia & Bifulco, Antonio & Gottschalk, Petter & Caretti, Vincenzo & Pham, Thierry & Grove-Hills, Julie & Turley, Carolilne & Tompkins, Charlotte & Ciulla, Stefano & Milazzo, Vanessa & Schimmenti, Adriano & Craparo, Giuseppe 2012. European Online Grooming Project. Final Report. Prepared for and co-funded by the European Commission Safer Internet Plus Programme. Saatavana osoitteessa: <https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=-09000016808c1a4f>. Luettu 22.9.2020.

WHO 2013. Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress. Geneve. Saatavana osoitteessa: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85119/9789241505406_eng.pdf?sequence=1>. Luettu 22.9.2020.

WHO 2016. INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. Saatavana osoitteessa: <<http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/207717/1/9789241565356-eng.pdf?ua=1>>. Luettu 23.9.2020.

Sisällys

Miksi seksuaalikasvatusta tarvitaan?	1
WHO:n standardit sekä muut lait ja ohjeistukset	2
Varhaiskasvatuskäisen lapsen seksuaalisuus	3-5
Millainen seksuaalikasvattaja olet?	5-6
Miten seksuaalikasvattaa alle kouluikäistä lasta?	7
Monikulttuurisuuden huomioiminen seksuaalikasvatuksessa	8
Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen	9
Tieto	10
Turvataidot	10-11
Tunnetaidot	12
Kirjallisuutta, jota suosittelemme	13
Seksuaalikasvatuksen tueksi	14
Lähteet	15-16

MIKSI SEKSUAALIKASVATUSTA TARVIITAAN?

Ihminen on seksuaalinen koko elämänsä ajan. Seksuaalisuus on muuttuva ja kehittyvä ominaisuus, ja kehitystä tapahtuu ilman tietoista seksuaalikasvatustakin. Ympäristö vaikuttaa seksuaalisuuteen arvojen, uskomusten ja kokemusten myötä, joten annamme seksuaalikasvatusta myös tiedostamattamme. Seksuaalikasvatukseen on tärkeää kiinnittää huomiota, jotta kykenemme suojelemaan lasta paremmin seksuaaliväkivallalta.

Seksuaalikasvatus on kasvatustyötä, ja se kuuluu kokonaisvaltaiseen kasvatukseen. Se on tiedon jakamista ikätasoon sopivalla tavalla seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvistä asioista. On huomioitava, ettei lasten seksuaalikasvatuksella tarkoiteta samaa kuin puhuttaessa aikuisten seksuaalisuudesta ja seksistä.

Seksuaalikasvatus on merkittävä osa-alue hyvinvoinnin ja terveyden tukemisessa. Sillä vahvistetaan lapsen itsearvostusta, turvataitoja, taitoja osoittaa tunteita, taitoa nauttia läheisyydestä sekä osaamista vastuullisiin ja kunnioitaviin ihmissuhteisiin.

Jos lapselle ei anneta tietoa, lapsi saa usein tietoa muista lähteistä. Nämä lähteet eivät ole välttämättä turvallisia tai luotettavia.

Lapsen suojeleminen on seksuaalikasvatuksen tavoite. Turvataidoilla lasta voidaan suojella seksuaaliväkivallalta ja asioista puhuminen oikeilla nimillä antaa lapselle keinoja sanoittaa ikävältäkin tuntuvia tilanteita. Hyvän itsetunnon vahvistaminen auttaa lasta tunnistamaan omat rajansa, pitämään niistä kiinni ja kertomaan mahdollisista rajanylityksistä turvalliselle aikuiselle.

WHO:n standardit sekä muut lait ja ohjeistukset

Maailman terveysjärjestö WHO on antanut suositukset kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta vuonna 2010. Suositusten mukaan lasten tulee saada hyvää ja kattavaa seksuaalikasvatusta syntymästä 15-vuotiaaseen saakka. WHO:n suositukset antavat suuntaviivat poliittisille päättäjille, viranomaisille opetus- ja terveydenhuollossa sekä asiantuntijoille.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa vuonna 1989 on tunnustettu lapsen oikeus tietoon. Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä ja hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaista tietoa ja ajatuksia. Lapsella on myös oikeus saada asianomaista tietoa. Sopimuksen ratifioineella valtiolla on velvollisuus ryhtyä koulutuksellisiin toimiin, jotta lasta voidaan suojella muun muassa seksuaaliselta hyväksikäytöltä.

Lastensuojelulaki määrittää lapsen oikeuden erityiseen suojeluun, turvalliseen kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen.

Suomi on myös liittynyt Euroopan neuvoston yleissopimukseen, **Lanzaroten sopimukseen**, lasten suojelemiseksi seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä.

Varhaiskasvatustlain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia. Opetushallituksen vuonna 2018 laaditut varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on otettu käyttöön vuonna 2019. **Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta on jokaisen kunnan tehtävä paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma.** Varhaiskasvatuksen tehtävänä on vahvistaa lasten hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyviä taitoja sekä kehittää kehontuntemusta ja kehonhallintaa. Perusteisiin on sisällytetty tunnetaitojen vahvistaminen ja oman ja toisen kehon kunnioittaminen ja suojaaminen.

Lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyksi on tehty viime vuosina useita suosituksia ja ohjelmia. Nämä ovat yhdenmukaisia kansainvälisten sopimusten, kuten Lanzaroten sopimuksen ja Istanbulin sopimuksen kanssa. Useammissa seksuaaliväkivaltaa ehkäisevissä ohjelmissa ja toimenpidesuunnitelmissa on tullut esille turvataitokasvatuksen ja ammattilaisten kouluttamisen tärkeys.

Varhaiskasvatuskäisen Lapsen Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on luonnollinen ominaisuus, joka osittain muuttuu ja kehittyy ja osittain pysyy. Se ei ole pelkkää biologiaa, vaan myös sisäistä prosessia, johon kuuluvat tunteet, toiveet ja kehittyvät valmiudet. Kehitystä tapahtuu koko elämän ajan – jo vauva alkaa luoda perustaa ruumiinkuvalleen, seksuaaliselle identiteetilleen ja itsetuntonsa kehittymiselle. Ihokosketukset ja hellä huolenpito ovat tärkeitä rakennuselementtejä, sillä fyysisten ja psyykkisten tunteusten perusteella lapsi vastaanottaa hyväksyntää ja aistii maailmaa.

Seksuaalisuus 0–3 vuoden iässä

Hellä ja lempeä fyysinen kontakti lapsen kanssa vahvistaa itseluottamusta ja myönteistä kehonkuvaa. Se vahvistaa rohkeutta sosiaalisin kontakteihin ja lähellä oloon ja viestii läheisyydestä, jota on tarjolla ja joka on turvallista. Lapsi oppii nauttimaan ja rakastamaan itseään sekä tuntemaan ylpeyttä ja nautintoa itsestään ja toisen henkilön rakkaudesta.

Omien ja muiden sukuelimien vertailu ja tutkiminen kiinnostaa. Lapsi pelailee ja esittelee itseään ihailun toivossa. Tässä vaiheessa on tärkeä opettaa, että itseä saa kosketella, mutta ei ole soveliasta esimerkiksi kaivaa peppua tai nenää toisten seurassa, eikä toisen kehoon saa koskea ilman lupaa. Omasta kehosta saa päättää itse!

Lapsi oppii omien sukuelinten arvokkuuden ja yksityisyyden alkamalla harjoitella hygienia- ja pottaitaitoja. Lapsen ymmärrys oman kehon itsehallintaan ja koskemattomuuteen kehittyy.

Seksuaalisuus 3–6 vuoden iässä

Leikki-iässä lapsen seksuaalisuus on avointa ja estotonta. Lapsi suhtautuu kehoonsa uteliaasti ja ylpeästi, saattaen esitellä iloisesti esimerkiksi sukuelimiään muille. Lapsen kiinnostus omaa sekä toisten kehoja kohtaan on vilpittöntä ja luonnollista, ja oma keho hyväksytään epäröimättä, ihastellen ja ihmetellen. **Leikeissä sukupuoli saattaa korostua**, ja tämä on luonnollinen tapa lapselle työstää sukupuoli-identiteettiään ja lisääntymistä. **Lapselle on luonnollista myös leikkiä leikkejä, joissa kehon osat ja toiminnot ovat isossa roolissa.** Lääkäri- ja vessaleikeissä ei ole mitään epänormaalia tai epäsovelia, vaan ne ilmentävät normaalia uteliaisuutta ihmeellistä kehoa kohtaan.

Tässä ikävaiheessa **lapsi kaipaa ja tarjoaa paljon ihailua**, ja alkaa miettiä ihastuksen ja ystävyys eroja. Ihastumisen tunteet voivat olla suuria, ja lapselle on kerrottava, ettei ihastuksen kohde tunne välttämättä samoin. Lapsen on myös tärkeä oppia, etteivät pusut ja halaukset tunnu toisesta välttämättä hyvältä ja että toisen tunteista on hyvä kysyä. Lapsi oppii arvostamaan omaa ja toisen kehoa.

Leikki-ikäinen lapsi etsii tuttua ja turvallista kohdetta, jolle osoittaa rakkautensa. Lapsi tarkkailee ympärillä olevien ihmisten suhteita ja ottaa niistä mallia. Vanhempien ihailu kuuluu tähän ikävaiheeseen, ja suurin osa lapsista rakastuukin jompaankumpaan vanhempaansa. On tärkeää, että aikuinen tukee lapsen rakastumista ja osoittaa olevansa ylpeä tämän osoittamasta rakkaudesta, jotta lapsi oppii tunteiden ilmaisun olevan positiivinen ja ihana asia. Aikuisen on kuitenkin joissain tilanteissa tärkeä vetää lempeä raja ja selittää, että aikuinen on lasta paljon vanhempi ja seurustelee jo jonkun toisen kanssa, ja että seurustelusuhteessa olisi hyvä olla suunnilleen samanikäisen ihmisen kanssa.

Unnutus

Oman sukuelimen koskettelu tuottama mielihyvä tulee tutuksi yleensä noin 2–5-vuotiaana, mutta itsensä koskettelu on luonnollista kaiken ikäisillä lapsilla. Pienten lasten itsetyydytyksestä käytetään usein sanaa unnutus. Unnutus toimii pienille lapsille usein tunteiden säätelyn apuna sekä tukena rauhoittumisessa, ja se on hyvin tavallista, kehitykseen liittyvää toimintaa. Sukuelinten painelu, hierominen tai koskettelu joko omin käsin tai esimerkiksi lelun avulla on unnutusta. Sen tavoitteena on mielihyvä, rauhoittuminen tai lohtu. Lapsen oppiessa unnuttamisen tuovan mielihyvää hän toistaa sitä, eikä aikuisten tarvitse puuttua siihen. Lapselle on hyvä opettaa, että omassa rauhassa itsensä koskettelu on mukava ja sallittu asia.

Lapsen huolestuttava käyttäytyminen

Lapsen seksuaalinen käyttäytyminen on epätavallista ja huolta herättävää, kun leikki on pakonomaista tai vihaista. Myös aggressiivisuus, pakonomainen kiinnostus seksuaalisuuteen ja toisten lasten pakottaminen tai satuttaminen ovat poikkeavia piirteitä. Huolta herättävää on lisäksi lapsen yksityiskohtaiset tiedot aikuisten seksistä, aikuisten seksin matkimisen yrittäminen tai äärimmäisen vahva tunnereaktio aikuisen kieltäessä seksuaalissävyytteen leikin.

MILLAINEN SEKSUAALIKASVATTAJA OLEI?

Väestöliiton Laseke-tutkimuksessa vuonna 2013 ja 2014 haastateltiin varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja lasten vanhempien näkemyksiä ja ajatuksia lasten seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen liittyen päivähoitossa ja kotona. Kyselytutkimuksessa kävi ilmi varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen yhtenäisten linjauksien ja koulutuksen puute, mikä aiheuttaa tietämättömyyttä ja epävarmuutta seksuaalikasvatusta kohtaan.

Seksuaalikasvatuksen toteutus vaihteli yksiköiden välillä. Ilman yhtenäisiä linjauksia, tietoa ja ohjeita seksuaalikasvatuksen taso on epätasa-arvoista ja erivävä. Työntekijöiden omat asenteet ja mielipiteet vaikuttivat paljon siihen, kuinka he seksuaalikasvattivat lapsia.

Tutkimuksessa havaittiin neljä erilaista kasvattajatyyppeä:

Aktiiviset: Seksuaalikasvatus on normaali osa työtä ja sitä tehdään arjessa päivittäin.

Mahdollistajat: Tietoa ei tarjota aktiivisesti, mutta luodaan tilanteita, joissa lapsella on mahdollista kysyä aiheesta. Lapsen on kuitenkin ensin osattava itse ottaa asia puheeksi tai ilmaista tiedon tarpeensa.

Vastaajat: Seksuaalikasvattavat ainoastaan, jos lapsi kysyy. Vastataan vain siihen, mitä lapsi kysyy. Ei puhuta lapsen oikeuksista tai hyödyllisistä taidoista.

Kieltäytyjät: Seksuaalikasvatusta ei anneta lainkaan. Ajatellaan, että seksuaalikasvatus ei kuulu lapsille tai vastuu siitä on ainoastaan vanhemmilla.

Lapsi ei osaa kysyä itsen arvostamisen ja itsesuojelun taidoista. On todennäköistä, että lapselta jää kysymättä asioita ja saamatta seksuaalikasvutusta, mikäli aikuiset eivät toimi aktiivisina seksuaalikasvattajina.

MILLAINEN SEKSUAALIKASVATTAJA OLET:

AKTIIVINEN, MÄHDOLLISTAJA, VASTAAJA vai KIELTÄYTYJÄ?

MITEN SEKSUAALIKASVATTAÄ ALLE KOULUIKÄISTÄ LASTA?

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeissa määritellään hyvän seksuaalikasvatuksen kahdeksan osa-aluetta. Lasta on siis kasvatettava kaikissa näissä aiheissa. Nämä ovat:

Keho ja kehitys
Läheisyys, nauttiminen, itsetunto
Tunteet
Moninaisuus ja ihmissuhteet
Hyvinvointi ja terveys
Lisääntyminen
Normit ja tavat
Oikeudet

Ideaalia on, että lapsen kasvatuksesta keskustellaan kaikkien kasvatukseen osallistuvien aikuisten kesken. Keskusteluyhteys auttaa pitämään lapsen saamat tiedot, taidot ja asenteet samansuuntaisina ja toisiaan tukevinä, mikä edistää lapsen mahdollisuutta keskusteluun, keskustelukykyä, iänmukaisen tiedon saamista, hyvinvointia ja turvallisuutta.

Perheet ja päivähoiton henkilökunta voivat kertoa toisilleen, mitkä asiat ovat sillä hetkellä pinnalla. Esimerkiksi pussailuvaihe, lääkärileikit, jonkun vanhempi on raskaana, vauvasynnytysleikit tai lapsi on ollut mukana vessassa kuukautissuojan vaihdon aikana ja asiasta on keskustelu.

Pelottelu ei ole seksuaalikasvatuksen tarkoitus. Tärkeää on kuitenkin kertoa, että jotkut aikuiset voivat yrittää tehdä pahaa, ja opettaa lapselle, miten toimia, jos sellainen tilanne tulee kohdalle.

On lapsia, joille on tärkeää olla kilttejä ja tehdä asiat aina oikein. He saattavat tarvita erityistä varmistusta sille, että toimivat oikein ja pelätä sitä, että heille suututaan. On erityisen tärkeää painottaa lapselle, että turvalliselle aikuiselle voi aina kertoa kaikesta, ilman pelkoa suuttumisesta tai syyttelystä.

MONIKULTTUURISUUDEN HUOMIOIMINEN SEKSUAALIKASVATUKSESSA

Seksuaalikasvatus on lapsen oikeus riippumatta kulttuurista tai uskonnosta. Ihmisten käsityksiin seksuaalisuudesta vaikuttaa oleellisesti kasvuympäristö, kuten kodin ilmapiiri ja vanhempien asenteet, kulttuuritausta ja uskonnollinen vakaumus. Ennakkoluuloton suhtautuminen muista maista, kulttuuritaustoista, etnisistä ryhmistä ja uskonnollisista taustoista tulevien henkilöiden uskomuksia ja käsityksiä kohtaan on tärkeää.

Pelkän kulttuurin tai etnisen taustan perusteella ei voi tehdä päätelmiä ihmisen seksuaalisuudesta ja suhteesta seksuaalisuuteen tai seksiin. Vanhempien kanssa olisi hyvä keskustella seksuaalikasvatuksen tarkoituksesta ja lapsen oikeudesta tietoon. On tärkeää huomioida, etteivät seksuaalisuuteen liittyvät termit ole välttämättä kaikille tuttuja. Lisäksi on huomioitava, että seksuaalisuuteen voi liittyä monia tabuja, väärää tietoa ja kuulopuheita.

SUKUPOULISENSITIIVISYYS JA SUKUPUOLEN MONINAISUUDEN HUOMIOIMINEN

Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on osa seksuaalikasvatusta. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan sallivuutta ilmentää sukupuolta eri tavoin sen sijaan, että vahvistettaisiin stereotyyppisiä sukupuolirooleja. Sukupuolirooleja sekä sukupuoleen liittyviä oletuksia ja käytäytymismalleja pyritään purkamaan ja laajentamaan. Sukupuolisensitiivisyys ei tarkoita samaa kuin sukupuolineutraalius. Sukupuolia ei pyritä häivyttämään, vaan kaikki saavat olla sitä mitä ovat ja ilmaista kokemustaan sukupuolestaan vapaasti.

Erlaisia tyttöä ja poikana olemisen tapoja on tärkeää tukea. Kapeaan sukupuolirooliin pakottamisen seurauksia ovat toisen sukupuolen halveksuminen ja kielteinen identiteetti. Häpeä itsestä ja kokemus siitä, että on vääränlainen, ovat usein erilaisten mielenterveysongelmien, yksinäisyyden ja itsemurhien taustalla.

Varhaiskasvattajalla tulee olla valmiudet kohdata myös intersukupuolinen lapsi. Intersukupuolisuudella tarkoitetaan, etteivät henkilön sukupuolen fyysiset ominaisuudet, kuten kromosomit, hormonitoiminta, sukuelimet tai muut kehon sukupuolitettut piirteet ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset.

Ammattikasvattajan on kyettävä tarkastelemaan kriittisesti omaa puhettaan ja käytöstään sekä opetusmateriaaleja, joita käyttää. Emme aina itse tiedosta omaksumiamme stereotyyppioita. Hyvä tarkoitus ei riitä, jos toimintatapa ei palvele jokaista lasta. On myös tärkeä pohtia, mistä omat erilaisissa tilanteissa heräävät tunteet kumpuavat. Miksi itseä hämmentää, että miksi joku asia tuntuu sopimattomalta?

Tieto

Asioista tulee puhua oikeilla nimillä. Kehon osien nimeäminen on osa seksuaalikasvatusta. Kehosta ja sen toiminnoista on puhuttava avoimesti, eikä niihin tule liittää häpeää tai kielteisiä asenteita. Kaikki kehon osat ovat yhtä arvokkaita. Lapsi ei voi osata kertoa kokemastaan seksuaaliväkivallasta, jos hänellä ei ole sanoja tapahtuneelle tai sanat ovat kiellettyjä. Siksi pimppi, pippeli ja peppureikä ovat sallittuja sanoja siinä missä korva, nenä ja varpaat. Ne eivät siis ole vessasanoja.

Lapsella on oikeus tietää totuus myös siitä, mistä lapset tulevat. Haikatarinat hämmentävät ja voivat saada lapselle totuuden paljastuessa tunteen, että häntä on huijattu tai häntä ei ole arvostettu. Tietoa tulee antaa sopivassa tahdissa niin, että uusi tieto pohjautuu vanhaan.

Turvataidot

Turvataidot ovat taitoja, jotka auttavat lasta suojaamaan itseään seksuaaliväkivallalta. Lapsi ei luonnollisestikaan pysty suojelemaan itseään täysin aikuisten tekemältä pahalta, mutta turvataidot antavat siihen kuitenkin valmiuksia. Turvataidoilla voidaan myös ehkäistä väkivallan teon toistumista. Seksuaaliväkivallan tekijät valikoivat kohteeksi helpommin sellaisia lapsia, jotka ovat todennäköisemmin hiljaa tapahtuneesta, joten turvataitojen harjoittelu on erittäin tärkeää.

Turvallinen aikuinen: Lapsen kanssa on hyvä pohtia, kuka tai ketkä ovat hänelle turvallisia aikuisia. Kenelle voi kertoa, jos joku asia painaa mieltä tai tuntuu kummalliselta?

Hyvät ja huonot salaisuudet eroavat toisistaan siinä, miltä ne tuntuvat. Hyvät salaisuudet tuntuvat mukavilta, hyvällä tavalla jännittäviltä, kuten syntymäpäivälahjat tai iloiset yllätykset, jotka paljastuvat oikean hetken koittaessa. Huonot salaisuudet tuntuvat epämukavilta, pelottavilta tai kurjilta. Huonot salaisuudet tulee aina kertoa turvallisuudelle aikuiselle, vaikka joku toinen aikuinen käskisi olla kertomatta. Sellaista salaisuutta ei ole olemassakaan, mitä ei voisi turvallisuudelle aikuiselle paljastaa. Kosketukset, halaukset ja suukot eivät voi koskaan olla salaisuuksia!

Kolmen kohdan sääntö: Sano kovaa EI, poistu paikalta, kerro turvalliselle aikuiselle.

Jämäkkyys on taito, jonka avulla voi suojautua vahingollisilta asioilta. Se auttaa sanomaan EI, poistumaan paikalta ja puolustamaan omia näkemyksiä sekä kertomaan mitä haluaa ja tarvitsee.

Uimapukusääntö on tärkeä opettaa. Se tarkoittaa sitä, että ne alueet, jotka uimapuku peittää, ovat jokaisen yksityisiä, eikä niihin saa ilman lupaa ja hyvää syytä kukaan koskea. Kaikenlaiseen koskettamiseen liittyy kuitenkin turvallisuus ja tasavertaisuus. Mistään kosketuksesta ei saa jäädä kurjaa oloa, eikä se saa olla salaisuus.

Hyvät ja huonot salaisuudet eroavat toisistaan siinä, miltä ne tuntuvat. Hyvät salaisuudet tuntuvat mukavilta, hyvällä tavalla jännittävilä, kuten syntymäpäivälahjat tai iloiset yllätykset, jotka paljastuvat oikean hetken koittaessa. Huonot salaisuudet tuntuvat epämukavilta, pelottavilta tai kurjilta. Huonot salaisuudet tulee aina kertoa turvalliselle aikuiselle, vaikka joku toinen aikuinen käskisi olla kertomatta. Sellaista salaisuutta ei ole olemassakaan, mitä ei voisi turvalliselle aikuiselle paljastaa. **Kosketukset, halaukset ja suukot eivät voi koskaan olla salaisuuksia!**

Aikuinen saattaa esittää tarvitsevansa apua tai tarjota lapselle apua pyytämättä. Lapselle on hyvä opettaa, että tarvittaessa apua voi pyytää itse, muulloin avusta voi kieltäytyä, jollei sitä tarvitse. Jos aikuinen tyrkyttää silti apuaan, on otettava käyttöön kolmen kohdan sääntö.

Lapsen ei tarvitse auttaa aikuisia. Aikuiset auttavat toisia aikuisia, esimerkiksi lainaavat puhelinta tai kertovat kellonajan. Aikuiset myös pyytävät apua toisilta aikuisilta ollessaan eksyksissä, yksinäisiä tai surullisia.

Tunnetaidot

Tunnetaidot auttavat lasta tunnistamaan ja ilmaisemaan tunteita sekä pärjäämään niiden kanssa. Tunnetaitoja on tärkeä opetella, sillä tunteiden tunnistaminen, ymmärtäminen ja hallitseminen voi olla haastavaa aikuisellekin. Erityisesti ikävältä tuntuvista tunteista puhumista on tärkeää harjoitella, jotta pelko tai häpeä ei estä lasta kertomasta aikuiselle esimerkiksi hyväksikäyttölanteesta.

Aikuisen kanssa lapsi voi oppia, mikä tunne on kyseessä ja mitä se viestii. Tunnetaitoja voi harjoitella lapsen kanssa yhdessä tunnistamalla ja nimeämällä tunteita, pohtimalla missä ne tuntuvat ja mikä niiden viesti on. Lapsen on tärkeää oppia luottamaan tunteeseensa, sillä kaikkia elämän tilanteita ei voi käydä etukäteen läpi.

Tunteet tuntuvat kehossa ja mielessä eri tavoin. **Hyvän ja huonon tunteen tunnistaminen on tärkeää,** jotta lapsi osaa arvioida paremmin tilanteen turvallisuuden ja toimia itseään suojellen. Tunnetaidot suojaavat ja auttavat myös myöhemmin turvallisten ja tasavertaisten ihmissuhteiden luomisessa.

Lapsen tunteet tulee ottaa aina tosissaan, vähättelemättä. Näin lapsi uskaltaa kertoa tunteistaan jatkossakin. Lapsen tunteen kuuleminen ja hyväksyminen viestii lapselle merkityksellisyydestä ja siitä, että hänestä huolehditaan. Lisäksi lapsi oppii tunteiden ilmaisun kannattavuudesta ja tunteiden tärkeydestä.

Tunnetaitoja voi harjoitella esimerkiksi laulun, leikin ja draaman keinoin.

KIRJALLISUUTTA, JOTA SUOSITTELEMME

Kihlström, Marja 2020. Oikeilla nimillä. Seksuaalikasvatusopas aikuisille. Helsinki: Kustannusyhtiö Kosmos.

Tämä kirja olisi jokaisen aikuisen hyvä lukea! Erityistason seksuaaliterapeutti Marja Kihlströmin (NACS) oppaasta saat kattavasti tietoa seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksen tarpeellisuudesta, jotta voit siirtää tietoa eteenpäin seuraavalle sukupolvelle. Kihlström vastaa myös lasten kysymyksiin ja kertoo esimerkkitapauksia aikuisen avuksi. Kirja on lempeä ja tärkeästä asiasta huolimatta kevyt lukea.

Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Erittäin kattava teos seksuaalikasvatuksesta, kun varhaiskasvatuskäiset lapset ovat kohderyhmänä. Teos on jaettu kolmeen osioon: tutkimukseen, tietoon ja taitoon. Opinnäytetyömme teoria pohjautuu vahvasti tähän teokseen. Paljon asiaa, mutta jo selailemalla ja silmäilemällä saa tärkeää tietoa. Kirja tarjoaa myös konkreettisia esimerkkejä ja vinkkejä seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa. Tämän voisi hankkia esimerkiksi työpaikalle!

SEKSUAALIKASVATUKSEN TUEKSI

Onnikujan kaverukset -kirjasarja. Teksti: Maaret Kallio & Susanna Ruuhilahti.
Kuvitus: Minna Kähkönen.

Tue lapsen kehitystä -julistte: <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lapsen-kehotunnekasvatus/verkkokurssit-ja-materiaalit/materiaalit-mallit-ja-tyokalut/>.

Seksuaalikasvattaja ja -neuvoja Anna-Riitta Kässi kirjoittaa seksuaalikasvatuksen teemoista blogiinsa, kiertää luennoimassa lasten seksuaalikasvatuksesta vanhemmille ja ammattikasvattajille ja tekee seksuaalikasvatuskeikkoja kouluihin. Hän vastaa myös lukijoiden kysymyksiin uutiskirjeissään. Anna-Riitta Kässiin löytää osoitteesta <https://sujuvaaseksuaalikasvatusta.fi/> ja Instagramista @sujuvaaseksuaalikasvatusta.

LÄHTEET

Ala-Luhtala, Riitta & Lottes, Ilsa & Valkama, Sirpa 2014. Ihmisoikeuksia korostava tunne- ja turvataidot -hanke. Teoksessa Ala-Luhtala, Riitta & Valkama, Sirpa (toim.): Tunne- ja turvataidot osaamiseksi. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 194. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 12–16. Saatavana osoitteessa: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/85998/JAMKJULKAISUJA1942014_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y.%20Luettu%2021.9.2020>. Luettu 21.9.2020.

Andell, Minna & Lajunen, Kaija & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavana osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 22.9.2020.

Bildjuschkin, Katriina 2015. Keskeiset käsitteet. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. Työpaperi 35/2015. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 9–12. Saatavana osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y>.

Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Kihlström, Marja 2020. Oikeilla nimillä. Seksuaalikasvatusopas aikuisille. Helsinki: Kustannusyhtiö Kosmos.

Lastensuojelulaki 417/2007. Annettu Helsingissä 13.4.2007. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btyyppi%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>>. Luettu 22.9.2020.

Oinonen, Maria & Susineva, Anni 2019. Seksuaalikasvattajan käsikirja. Helsinki: Hivpoint.

Rikoslaki 39/1889. Annettu 19.12.1889. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L20>>. Luettu 19.9.2020.

Tasavallan presidentin asetus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 88/2011. Annettu Helsingissä 6.11.2011. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088#idp446116240>>. Luettu 23.9.2020.

Väestöliitto 2020. Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja -tutkimus. Saatavana osoitteessa: <<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/058bb10a-pusuhippaa-vl-kyselytutkimus.pdf>>. Luettu 20.1.2021.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Annettu Helsingissä 13.7.2018. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>>. Luettu 23.9.2020.